

KUZEY AFRİKA PAZARI ARAŞTIRMASI

Gölsüm SÜMER

1. İÇİNDEKİLER TABLOSU

1. MEVCUT DURUM	6
1.1 Bölgenin Dünya Ticaretindeki Konumu.....	6
1.2 Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar	7
1.3 Bölgenin Dış Ticaretimizdeki Önemi	8
2. MISIR ARAP CUMHURİYETİ	10
2.1 GENEL BİLGİLER	10
Coğrafi Konum	10
Demografik Göstergeler	10
Genel Ekonomik Durum.....	11
2.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER	12
Tarım ve Hayvancılık.....	12
Sanayi	13
Müteahhitlik Hizmetleri.....	13
Enerji	14
Turizm.....	14
2.3 DIŞ TİCARET.....	14
Genel Durum.....	14
Başlıca Ülkeler İtibariyle İthalat-İhracat Değerleri	15
2.4 TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	17
İkili Anlaşma ve Protokoller	18
Yıllara Göre İhracat İthalat Oranları	18
Türkiye'nin İhracatında Başlıca Ürünler	19
3. LİBYA CUMHURİYETİ.....	21
3.1 Genel Bilgiler.....	21
Coğrafi Konum	21
Demografik Göstergeler	21
Genel Ekonomik Durum.....	22
3.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER	23
Enerji	23
Tarım ve Hayvancılık.....	23
Sanayi	24
Madencilik	24
Müteahhitlik Hizmetleri.....	24

İnşaat.....	24
Turizm.....	25
Sağlık.....	25
3.3 DIŞ TİCARET.....	25
Genel Durum.....	25
Başlıca Ülkeler İtibariyle İthalat ve İhracat Değerleri.....	26
3.4 TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	28
İkili Anlaşma ve Protokoller.....	28
Yıllara Göre İhracat İthalat Oranları.....	29
4. TUNUS CUMHURİYETİ.....	32
4.1 GENEL BİLGİLER.....	32
Coğrafi Konum.....	32
Demografik Göstergeler.....	32
Genel Ekonomik Durum.....	33
4.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER.....	34
Tarım ve Hayvancılık.....	34
Sanayi.....	35
Müteahhitlik Hizmetleri.....	35
Turizm.....	36
4.3 DIŞ TİCARET.....	37
Genel Durum.....	37
Başlıca Ülkeler İtibarı ile İthalat ve İhracat Değerleri.....	37
İhraç Ettiği Başlıca Ürünler.....	38
İthal Ettiği Başlıca Ürünler.....	39
4.4 Türkiye İle Ticari İlişkileri.....	41
İkili Anlaşma ve Protokoller.....	41
Yıllara Göre İhracat – İthalat Oranları.....	41
5. CEZAYİR DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ.....	44
5.1 GENEL BİLGİLER.....	44
Coğrafi Konum.....	44
Demografik Göstergeler.....	44
Genel Ekonomik Durum.....	45
5.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER.....	46
Tarım ve Hayvancılık.....	46

Sanayi	46
Madencilik	47
Müteahhitlik Hizmetleri.....	47
5.3 DIŞ TİCARET.....	48
Genel Durum.....	48
Başlıca Ülkeler İtibarı ile İthalat ve İhracat Değerleri.....	48
İhraç Ettiği Başlıca Ürünler.....	50
İthal Ettiği Başlıca Ürünler	50
5.4 TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	51
Yıllara Göre İhracat İthalat Oranları	52
6. FAS KRALLIĞI	54
6.1 GENEL BİLGİLER.....	54
Coğrafi Konum	54
Demografik Göstergeler	54
Genel Ekonomik Durum.....	55
6.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER	56
Tarım ve Hayvancılık.....	56
Sanayi	57
Madencilik	57
Turizm.....	57
Müteahhitlik Hizmetleri.....	57
Enerji	57
6.3 DIŞ TİCARET.....	58
Genel Durum.....	58
Başlıca Ülkeler İtibarı ile İthalat ve İhracat Değerleri.....	58
6.4 TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	61
7. TRB1 DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ.....	64
7.1 TRB1'in İhracat Potansiyeli Hakkında Değerlendirme	65
MISIR'A İHRAÇ POTANSİYELİ.....	65
LİBYA'YA İHRAÇ POTANSİYELİ	66
TUNUS'A İHRAÇ POTANSİYELİ.....	67
CEZAYİR'E İHRAÇ POTANSİYELİ	67
FAS'A İHRAÇ POTANSİYELİ	68
8. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNGÖRÜLER.....	70

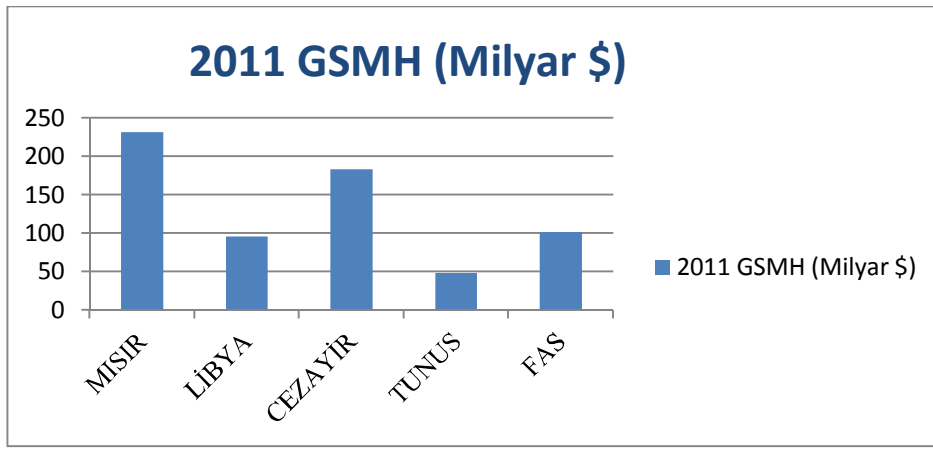
1. MEVCUT DURUM

1.1 Bölgenin Dünya Ticaretindeki Konumu

Yaklaşık 6milyon km² yüz ölçümü, 170 milyonluk nüfusu, sahip olduğu doğal kaynaklar ve insan gücü ile Kuzey Afrika uluslararası arenada gittikçe artan bir öneme sahiptir.

Kuzey Afrika ekonomilerinin büyümelerinde yüksek petrol fiyatları ve petrole olan yüksek talep temel unsur olmuştur. Süveyş kanalı gelirlerindeki artış, Mağrip ülkelerindeki yüksek tarımsal rekolte, turizm gelirlerindeki artış ve Avrupa ülkelerinden kaynaklanan yüksek talep büyümenin ardındaki diğer önemli unsurlardır.

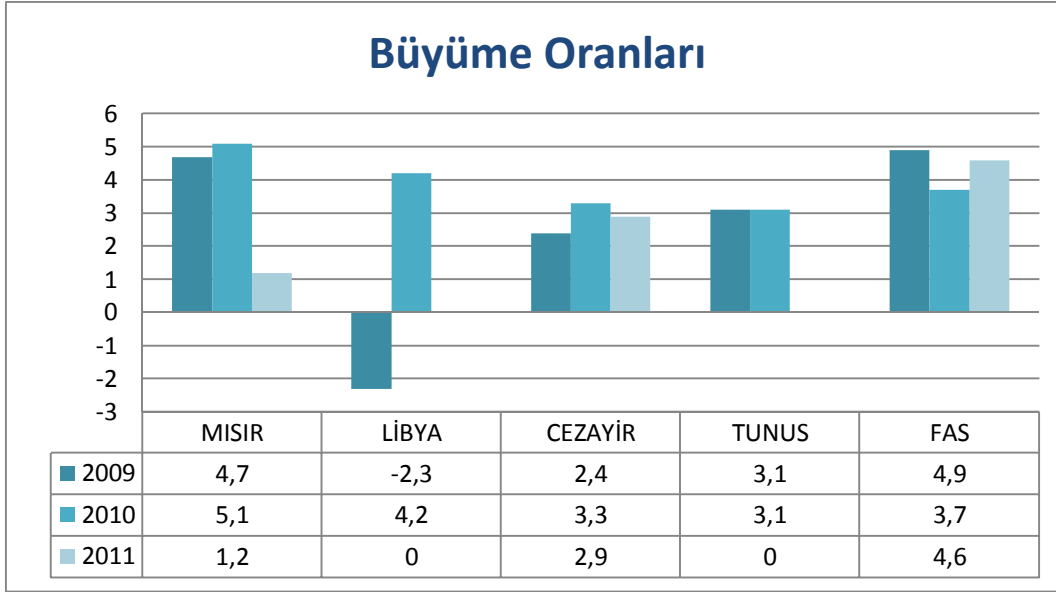
Grafik 1: Ülkelerin GSMH Değerleri (Milyar\$), 2011

Petrol ve doğal gaz ülke ekonomilerinin hem güçlü hem zayıf noktalarıdır. Bu gelirler; özellikle Libya ve Cezayir için ihracat ve ekonomik faaliyetin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Daha düşük oranlı bir üretici olan Mısır'da ihracat gelirlerinin arttırılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak söz konusu gelir ekonominin bu ürünlere bağlı olmasını da beraberinde getirmektedir. Petrole bağımlılık, yeterli olmayan büyüme performansı ve yeterli iş gücü yaratılamaması Kuzey Afrika ülkelerinin global ekonomi ile zayıf bir bağ içerisinde olması sonucunu doğurmuştur.

Ülkeler ekonomilerin dışa açılması amacıyla yapısal reformlara yönelmiş fakat bu politikaların neticeleri farklılık göstermiştir. Son yıllarda petrol fiyatlarındaki yüksek dalgalanmaya rağmen, ülkelerin makroekonomik istikrarı sağlamaları bu politikaların olumlu neticesini gösterir. Politikaların olumsuz yönü ise ülkelerin yüksek bir büyüme oranı gerçekleştirememeleridir. Büyüme oranları yoksulluk ve işsizliği önlemede yeterli olmamıştır.

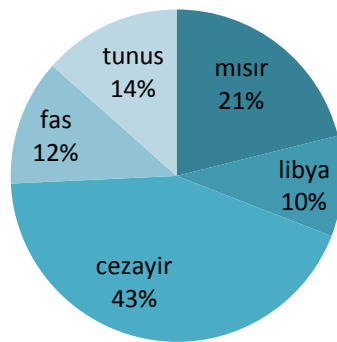
Grafik 2: Ülkelerin Büyüme Oranları (%) 2011

Amerika Afrika mallarının en büyük alıcısı; Çin ise Afrika'nın en büyük mal tedarikçisidir. Avrupa Birliği yakın coğrafyasındaki Kuzey Afrika ülkeleri ile önemli ticari ilişkilerini sürdürmekte ancak birliğin yıllar itibariyle kıtadaki etkinliği azalmaktadır. 2000 sonrası dönemde özellikle Afrika'da önemli yer tutan bir aktör olan Çin'in belirgin şekilde etkisi hissedilmektedir.

Grafik 3: Kuzey Afrika Bölgesindeki Toplam İhracatta Ülkelerin Payı (%), 2011

2011 İHRACAT ORANLARI

1.2 Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar

Bölgesel ekonomik entegrasyonlar genellikle siyasal amaçlarla kurulmuş olmakla birlikte; son dönemde ekonomik ağırlık kazanmıştır. Yoksulluğun giderilmesi için gerekli büyümenin sağlanması ve bölge ülkelerinin global ticarete rekabetçi güçlerinin

arttırılması bakımından önemsenmiştir. Genel olarak; bölge içi ticareti geliştirmeyi, sosyoekonomik politikaların üretiminde koordinasyon sağlamayı, fiziksel altyapının, piyasaların ve üretimin geliştirilmesini, mal, hizmet, sermaye, iş gücünün serbestçe dolaşımının sağlanmasını, yatırımların teşvik edilmesini içerir. Bölgede örgütlenme adına pek çok girişimde bulunulduysa da beklenen başarının sağlandığını söylemek zordur. Bazı önemli örgütlerden kısaca bahsedecek olursak;

- **Arap Birliği** veya Arap Ligi 22 Arap ülkesinin üye olduğu milletler arası bir örgüttür. Örgüt; Arap ülkeleri arasında ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal ilişkileri düzenlemek amacıyla kurulmuştur. Örgüte 5 Kuzey Afrika ülkesi de üyedir. Türkiye daimi gözlemci statüsündedir.
- **Afrika Birliği** Afrika ülkelerinin tek çatı altında toplandığı kuruluştur. 1963'te Addis Ababa'da bir araya gelen otuz iki bağımsız Afrika ülkesinin imzaladığı antlaşma ile kurulmuştur. Örgütün temel amacı Afrika ülkeleri arasında dayanışma ve işbirliğini artırmaktır. Birliğe Fas hariç Afrika kıtasında bulunan tüm ülkeler üyedir.
- **Arap Mağrip Birliği(UMA)** Mağrip ülkeleri tarafından 1989 yılında kurulan birliktir. Üye ülkeler arasında bir serbest mübadele bölgesinin, gümrük birliğinin, Pazar birliğinin ve ekonomik birliğin oluşturulmasını hedeflemektedir. Ancak bu anlaşma pek çok nedenden dolayı amacına ulaşamamıştır. Örneğin Cezayir'in UMA ülkeleriyle arasındaki ticari mübadele dış ticaretinin yalnızca %4'ünü oluşturmaktadır. (İGEME) Tunus, Libya Cezayir Moritanya Fas üye devletlerdir.

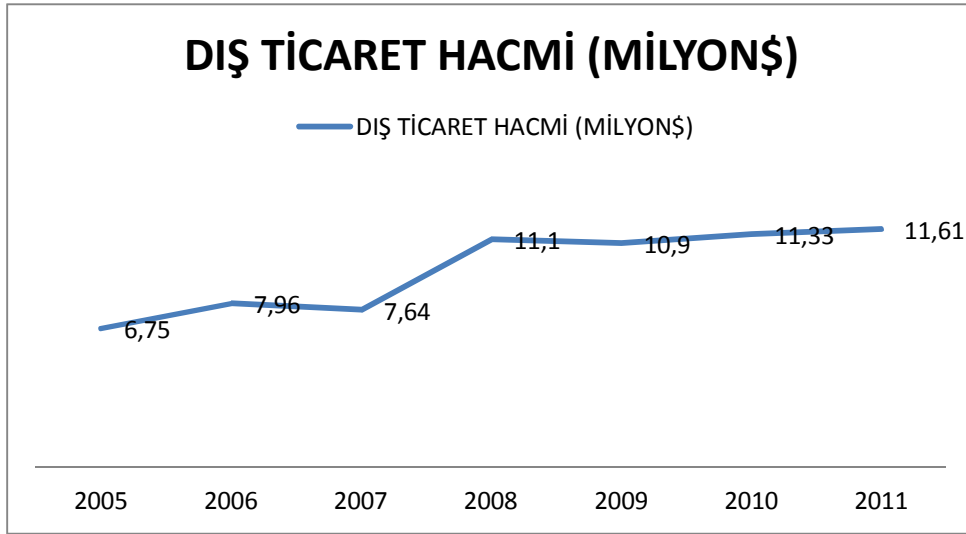
1.3 Bölgenin Dış Ticaretimizdeki Önemi

Yıllarca Batı eksenli yürüttüğümüz ekonomi politikaları Afrika'yı uzun dönem görmezden gelmemize ve Afrika algımızın uzak ve geri kalmış bir kıta olmasından öteye geçmemesine sebep olmuştur. Afrika 1980'den sonra ülkemiz gündemine girmeye başlamış; 2000'li yılların başlarından itibaren dış ekonomik ilişkilerimizde bağlantılarımızı güçlendirmeye çalıştığımız bir bölge haline almıştır. Ancak ülkemizde sürdürülebilir bir ihracat altyapısının oluşturulması ve özellikle ihracatta bölgesel bağımlılığın önüne geçilmesi isteği ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesini gerekli kılmış; bu durum da ilk karşılığını 1998 yılında hazırlanan "Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nda göstermiştir. Plan yıllarca Batı merkezli yürütülen ekonomi politikalarının sonlandırılması ve gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda bölgeyle ilişkilerimize ivme kazandırması bakımından önemlidir. 2005 yılının

“Afrika Yılı” ilan edilmesi ilişkilerimizi kuvvetlendiren ekonomi politikalarının bir başka ayağıdır. Türk ihracatçıları bu gelişmenin ardından bölgeye yönelmiş ve bu durum dış ticaretimizde büyük sıçramaya yol açmıştır. Bu tarihten itibaren Afrika ülkelerine yönelik diplomatik ve ticari açılımlar gerçekleştirilmiştir. Afrika ülkelerinde önce büyükelçilikler bünyesinde ticaret müşavirliklerinin sayısının arttırılmasına, daha sonra ise elçilik olmayan ülkelerde büyükelçilik açılmasına başlanmıştır.

Grafik 4: Türkiye ile Kuzey Afrika'nın Ticaret Hacmi, 2005-2011

Türkiye başta Kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere Afrika ülkelerine yönelik ihracatı arttırıcı çalışmalar yapmaktadır. Ekonomik rakamlar da bunu doğrular niteliktedir. Dış ticaret rakamlarını Afrika özelinde ülkeler bazında incelediğimizde; ticaretimizin %70'ini sadece Kuzey Afrika ülkeleri ile gerçekleştirdiğimiz görülmektedir.

Özellikle Mısır, Cezayir, Tunus ve Libya'nın 2012-2013 döneminde Ekonomi Bakanlığının görüşleri doğrultusunda hedef ya da öncelikli ülkeler seçilmesi Kuzey Afrika'ya olan ilgimizin artmasına yol açmıştır. 2014 yılına kadar Afrika ile ticaret hacmimizin 50 milyon dolara çıkarılması hedeflenmektedir.

2. MISIR ARAP CUMHURİYETİ

2.1 GENEL BİLGİLER

Coğrafi Konum

Mısır Arap Cumhuriyeti, Afrika kıtasının kuzey doğusunda yer almaktadır. Doğuda Filistin, İsrail ve Suudi Arabistan, batıda Libya, güneyde Sudan ile komşudur. Yüzölçümü yaklaşık 1.001.450 km² ye ulaşmaktadır ancak bu toprakların yalnız %6'sı yerleşime uygundur. (2012, CIA) Kızıldeniz'in çatal şeklindeki körfezlerinden biri olan Akabe Körfezi'nin batı yakasının Mısır'a, doğu yakasının ise Ürdün ve Suudi Arabistan'a ait olması, Mısır'ın bu iki ülke ile sınır komşuluğu şeklinde olmasa da yakın bir bağ kurmasını sağlamıştır.

İklim ve bitki örtüsü bakımından oldukça elverişsiz bir durumda olan Mısır, asıl önemini coğrafi konumundan almaktadır. Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı, bir yandan deniz taşımacılığında sağladığı olanaklarla birçok ülkenin ilgisini çekerken, diğer yandan da ülkeye önemli miktarda dövizin girmesini sağlamaktadır. (Country Watch - Egypt Country Review)

Demografik Göstergeler

Mısır'ın nüfusunun Temmuz 2012'de 83.688,164 olması beklenmektedir. İç ve dış göç hareketlerinin az olduğu Mısır, Afrika'da Nijerya ve Etiyopya'dan sonra üçüncü en kalabalık ülkedir. Toplam nüfusun önemli bir kısmı, daha ziyade Afrika'nın ve Ortadoğu'nun en büyük kenti olan başkent Kahire'yi de içine alan verimli Nil deltasında yaşamaktadır. Kentleşme sürecinin yıllık %2,1 gibi düzenli bir gelişme göstermesine ve

hızlı sanayileşmeye rağmen, hala kırsal kesimde oturanlar toplam nüfusun %56,6'sını oluşturmaktadır. (2012, CIA)

Genç bir nüfusa sahip olan Mısır'da 2012 yılı tahminlerine göre;

Tablo 1: Demografik Göstergeler, 2011

Nüfus artış hızı	%1.92
Doğum oranı	‰24.2
Ölüm oranı	‰4.8
0-14 yaş arası nüfus oranı	%32.7
15-64 yaş arası nüfus oranı	%62.8
65 yaş ve üstü nüfus oranı	%4.5

Kaynak: CIA

Halkın %90'ı Sünni Müslüman olup %9 ile Kıptiler ikinci en kalabalık dini gruptur. Resmi dil Arapça'dır ancak eğitilmiş nüfus arasında İngilizce ve Fransızca yaygın olarak kullanılmaktadır. 2008 yılı rakamlarına göre Mısır'da GSMH'nin %3,8'i eğitim harcamalarına ayrılmaktadır. Nüfusun %71,4 'ü okuma yazma bilir. 2005 yılında yapılan araştırmaya göre; nüfusun %20'si ulusal yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. (WHO)

Genel Ekonomik Durum

Mısır Orta Doğu ve Afrika kıtasındaki konumu ve içinde yer aldığı ikili ve çok taraflı ekonomik ve ticari anlaşmaların sunduğu imkânlar göz önünde tutulduğunda komşu ve diğer ülkelerle birlikte değerlendirilmelidir. Dünya Bankası verilerine göre Mısır Arap ülkeleri içinde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Cezayir'in ardından dördüncü büyük ekonomidir. 2011 yılında Mısır'ın GSMH değeri 231,9 milyar dolara yükselmiştir. Mısır 2011 yılında 44.73 milyar\$ gelir elde etmiş ve 69,28 milyar\$ harcama yapmıştır. GSMH'sinin %19,3'ünü vergi gelirleri oluşturmaktadır.

Tablo 2: Temel Ekonomik Göstergeler, 2010-2011

DEĞERLER	2010	2011
GSMH	-	231,9
Reel Büyüme Hızı (%)	5.1	1.2
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (bin dolar)	6.500	6.500
İşsizlik Oranı	9	12.2

Enflasyon Oranı (Ortalama %)	11.1	13.3
Kamu Borcu (GSMH'nin %si)	81.4	85.7
İhracat (Milyar Dolar)	25.02	27.96
İthalat (Milyar Dolar)	51.54	57.41
Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)	-4.435	-8.609
Dış Borç (milyon dolar)	35.37	37.28

Kaynak: CIA The World Factbook

Not: Değerler 2011 ABD doları baz alınarak belirlenmiştir.

2.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER

Tarım, tekstil, petrol sanayi ve hazır giyim en önemli sektörlerdendir. GSMH'nin sektörlere göre dağılımı; tarım %14,4 sanayi: %39,5 hizmet sektörü %45,8 şeklindedir. (2011, CIA) Diğer gelişmiş sanayi dalları çelik, çimento, kimyasallar ve ilaç sanayidir. Turizm, doğal gaz, Süveyş Kanalı gelirleri ve beraberinde Körfez Ülkeleri'ndeki yenilenme çalışmaları nedeniyle inşaat sektöründeki canlanma ekonominin lokomotifi durumuna gelmiştir.

Tarım ve Hayvancılık

2011 yılında tarım sektörü GSMH'nin %14,4'ünü oluşturmuştur. Tarım Mısır'da başlıca gelir kaynağı olup ülke nüfusunun 1/3'i tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. Toplam tarımsal alan 3,4 milyon hektar sulanabilir tarım alanı 2,9 milyon hektar olmakla birlikte verimli Nil deltasında yılda birkaç kez ürün alınabilmekte ve bu durum Mısır'ı önemli bir tarım ülkesi konumuna getirmektedir. Bununla birlikte özellikle buğday, mısır, şeker, yemeklik yağ ve bakliyat gibi temel tarım ürünlerinde ciddi ithalat yapılmaktadır. (Earthpolicy, 2010)

Mısır 1980'li yıllarda tarım sektörüne yönelik reform sürecini başlatmıştır. Devlet tarım alanlarındaki kontrolünü ve payını azaltmak istemektedir. Bugün artık Mısır'da tarım sektörü tamamen özel sektör tarafından piyasa koşullarında ve ihracata yönelik olarak işlenmektedir. Mısır net tarım ürünleri ve gıda ürünleri ithalatçısı olmaya devam etmektedir.

Mısır'ın en önemli tarım ürünleri arasında; pamuk, buğday, fasulye, narenciye, pirinç, patates, soğan-sarımsak, şeker kamışı, hurma, mango ve bahçecilik ürünleri (çilek, üzüm, şeftali, kavun, karpuz) yer almaktadır. Özellikle uzun elyafli Mısır pamuğu dünya pazarlarında talep görmektedir. (İBP, 2011)

Hayvansal üretimde küçük işletmeler ağırlıkta olup, 6,4 milyon baş hayvan stokunun % 80 oranındaki bölümü bu işletmeler tarafından üretilmektedir. Ancak süt ve et üretimine yönelik modern çiftliklerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Hayvan varlığı genellikle süt üretimine yönelik olsa da toplam tüketimin % 80'ine karşılık gelen 550 000 ton kırmızı et yerli üretimden karşılanmaktadır. Ülkedeki üreticilerin küçük ve modern üretim teknikleri konusunda yeterince bilgi sahibi olmamaları ve hayvan varlığının geniş bir alana yayılmış ve dağınık olması sektörün gelişmesini kısıtlayan faktörlerdir. Ayrıca 1990 yılından itibaren devlet yardımlarının ve ithalata uygulanan kısıtlamaların aşamalı olarak kaldırılması, çiftçilerin canlı hayvan üretiminden kaçınmasına neden olmaktadır. (İBP,2011)

Sanayi

Sanayinin madencilik sektörü ile birlikte milli gelir içindeki payı % 39 düzeyindedir. Toplam işgücünün % 17'si sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. (2011, CIA)

Mısır'ın, endüstriyel anlamda birkaç sektörde karşılaştırmalı üstünlüğü vardır. İplik dokuma sanayi ve gıda işleme sanayi endüstrideki ana sektörler arasındadır. Sanayi alanında önemli olan diğer sektörler; demir ve çelik, inşaat, kimya ve plastik sanayii, otomotiv, ambalaj, ilaç, elektronik ve elektrikli donanım, mobilya, çim petrol sanayi, tekstil ve hazır giyim sayılabilir.

Müteahhitlik Hizmetleri

Müteahhitlik sektörü yaklaşık 16 milyar dolarlık bir pazar büyüklüğüne sahiptir. Sektörün GSYİH içindeki payı % 5 dolaylarındadır ve işgücünün % 8,3'ü bu sektörde istihdam edilmektedir. Sektördeki işin % 70'i yerel % 30'u ise yabancı müteahhitlik şirketleri tarafından üstlenilmektedir. (2011, CIA)

Mısır'da kısa adı PPP (Public-Private Partnership) olan Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Projesi, Mısır'ın en büyük ekonomi projelerinden birisidir. Bu proje ile ülkenin hastane, yol, demiryolu, limanlar ve atık su tesisleri gibi ihtiyaç duyulan tüm alt yapının kamu ve özel sektörce birlikte gerçekleştirilmesine çalışılmaktadır. Karayolları, özel ekonomi bölgeleri, demiryolları, su arıtma tesisleri, hastane şehirler, Güney Mısır ve Kızıldeniz'de pek çok proje, ticaret merkezleri, limanlar, içme suyu tesisleri ve turizme yönelik çeşitli projeler PPP projeleri içinde yer almaktadır.

Enerji

Petrol sanayi, ihracat gelirlerinin yaklaşık % 40'ını oluşturmakta olup milli gelirden % 8,6'lık bir paya sahiptir. Petrol gelirleri döviz kazandıran dört ana sektörden biridir. Mısır'ın ham petrol rezervleri tahminen 4,4 milyar varildir. Ham petrol kaynakları bakımından kendi kendine yeterli olarak kabul edilen Mısır'da petrol rezervlerinin giderek azaldığı ifade edilmektedir. Buna karşılık 2,2 trilyon metreküplük kanıtlanmış doğalgaz rezervleri ile bu alanda dünyanın 17. büyük ülkesi konumundadır.(2011, CIA) Ülkede enerji kullanımı doğal gazla kaydırılarak petrol ihracata yönlendirilmektedir. Ancak petrolün büyük kısmı ülke içinde tüketildiği için ihracata kalan kısmın süreç içinde azalacağı, ülkenin ihracatçı konumundan çıkacağı söylenmektedir.

Turizm

Mısır'ın döviz kazandıran en önemli sektörü turizmdir. Ancak sektör ani iniş ve çıkışlara, ülke içindeki ve dışındaki olaylardan doğan güvenlik endişesinden etkilenmeye çok açıktır. Nitekim 2011 yılında turizm gelirleri bir önceki yıla göre yaklaşık %30 oranında düşerek 8,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. (2011, İBP) Ülkenin iklim yapısı, Akdeniz ve dünyanın doğal akvaryumu olan Kızıldeniz sahilleri ile piramitler, tapınaklar ve diğer eserler ülkeyi turistik anlamda cazip kılmaktadır.

2.3 DIŞ TİCARET

Genel Durum

2011 CIA rakamlarına göre Mısır, 2011 yılında 57,41 milyar dolarlık ithalatla dünyanın en büyük 50. ithalatçısı, 27,96 milyar dolarlık ihracatla ise dünyanın en büyük 64. ihracatçısı konumundadır.

Tablo 3: Dış Ticaret Göstergeleri (Milyar \$), 2008-2011

DEĞER	2008	2009	2010	2011
İhracat	29,849	23,089	25,024	27,96
İthalat	56,623	45,564	51,537	57,41
Hacim	86,472	68,653	76,561	85,36
Denge	-26,774	-22,475	-26,513	-29,45

Kaynak: EIU Country Forecast Report Kasım 2011

Başlıca Ülkeler İtibariyle İthalat-İhracat Değerleri

Mısır'ın en büyük ithalat ortakları sırasıyla; ABD %11, Çin %10.4, Almanya %6.5, İtalya %6.4, Arabistan ise %4.1'dir.

Tablo: 4 Başlıca Ülkeler İtibarı ile İthalat (Milyon \$), 2008-2010

ÜLKELER	2008	2009	2010
ABD	5.673	4.744	4.962
Çin	4.432	3.911	4.902
Almanya	3.262	3.602	4.024
İtalya	3.023	2.652	2.963
Türkiye	1.175	2.347	1.880
Suudi Arabistan	3.102	2.015	2.120
Fransa	1.336	1.598	1.886
Rusya	2.247	1.549	1.835
Japonya	1.842	1.436	1.440

Kaynak : ITC Trademap

Mısır'ın ihracatında en önemli yeri ABD ve AB ülkeleri almaktadır. ABD (%7,6), İtalya (%7,3), Hindistan (%6,1), İspanya (%5,4), Suudi Arabistan (%5,4), Fransa (%4,7) ve Libya (%4). (CIA, 2010)

Tablo: 5 Başlıca Ülkeler İtibarı ile İhracat (Milyon \$), 2008-2010

ÜLKELER	2008	2009	2010
ABD	1.255	1.634	1.547
İspanya	1.483	1.588	1.621
İtalya	2.701	1.585	2.199
Hindistan	1.659	1.455	1.228
Suudi Arabistan	1.239	1.382	1.549
Libya	774	1.008	1.220
Çin	342	975	432
Birleşik Krallık	911	868	813
Suriye	547	843	801
Türkiye	770	705	985

Kaynak: ITC Trademap

Mısır'ın en önemli iki ihrac maddesi; ham petrol ve petrol ürünleridir. Pamuk, tekstil ve metal ürünleri, ilaç sanayii ve işlenmiş gıda diğer önemli ihrac maddeleri olarak kabul edilebilir.

Tablo:6 İhrac Ettiği Başlıca Ürünler (Bin \$), 2008-2010

ÜRÜN ADI	2008	2009	2010
Petrol gazları	3.990	2.414	2.267
Petrol yağları (ham yağlar hariç)	4.946	2.064	2.962
Ham petrol yağları	2.195	1.568	1.778
Azotlu mineral veya kimyasal gübreler	432	1.082	1.081
Altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş)	15	906	1.034
Turuncgiller (taze, kurutulmuş)	407	532	518
Bakır levha, plaka ve şeritler (kalınlığı >0, 15 mm)	581	528	633
Pirinç	178	476	366
Peynir ve lor	296	425	472
Tişörtler, fanilalar, diğer iç giyim eşyası-örülmüş	411	317	268
Demir-çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600 mm fazla	727	308	458
Erkekler için takımlar, ceketler, pantolonlar	42	292	313
Düğümlü, sarmalı halılar, yer kaplamaları	164	260	338
Diğer mobilyalar vb. aksam, parçaları	237	257	224
Masa, mutfak, tuvalet, ev tezyinati vb için cam eşya	23	254	263
Tabii kalsiyum fosfatlar; tabii alüminyum, kalsiyum fosfatlar	125	247	133
Plastik, kauçuk sivanmış, emdirilmiş elyaftan hazır giyim eşyası	28	245	191

Kaynak: ITC Trademap

Mısır'ın ithal ettiği başlıca ürünler; petrol yağları ve gazları, buğday, mısır, demir-çelik, eczacılık ürünleri, otomobiller ve yedek parçaları, bitkisel ve hayvansal yağlardır. Mısır Arap Cumhuriyeti, dünyanın en büyük buğday ithalatçıları arasında yer almaktadır.

Mısır, DTÖ kurallarına uyum sağlamak için son yıllarda hem gümrük tarifelerinde, hem tarife dışı engellerde hem de dış ticaret işlemlerinin yürütülmesinde uluslararası standartlara yaklaşan bir politika izlemektedir. Bu kapsamda gümrük tarifelerinde kademeli olarak önemli indirimler yapılmaktadır. (İBP, 2011) Mısır'daki yatırımcı ülkelerin başında ABD ve İngiltere gelmektedir.

Tablo:7 İthal Ettiği Başlıca Ürünler (Bin \$), 2008-2010

ÜRÜN ADI	2008	2009	2010
Petrol yağları (ham yağlar hariç)	2.249	1.889	3.657
Buğday	2.111	1.576	2.182
Petrol gazları	1.514	1.287	1.806
Ham petrol	1.595	1.079	1.321
Demir/çelik çubuklar	28	1.057	329
Demir/çelikten diğer eşya	946	886	1.401
Soya fasülyesi	517	660	695
Binek otomobiller	919	842	1.349
Mısır	975	834	1.271
Demir/alaşimsız çelikten yarı mamuller	1.417	827	868
Uzunlamasına kesilmiş, biçilmiş ağaçlar	896	807	889
Telefon cihazları	1.017	710	1.096
Demir/çelikten diğer tüpler, borular, içi boş profiller	603	617	478
Motorlu taşıt parça ve aksamları	754	591	982
Demir cevherleri ve konsantreleri	612	476	543
Rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları	1.097	434	359
Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	567	409	555
Siğir eti (dondurulmuş)	483	407	706
Sentetik filament iplikleri	373	338	356
Sıvılar için pompalar, sıvı elavetörleri	297	296	283
Kendine özgü fonksiyonlu makine ve cihazlar	344	284	245
Kauçuktan yeni dış lastikler	314	284	350
Kuru baklagiller	294	280	319
Pamuk men	163	255	270
Balıklar (dondurulmuş)	163	254	255
Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları	248	252	254

Kaynak : ITC Trademap

2.4 TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Mısır, 2012-2013 döneminde Ekonomi Bakanlığı tarafından Hedef Ülkeleri'nden birisi olarak belirlenmiştir. Ülkemiz ile Mısır arasındaki ticarete ilişkin veriler incelendiğinde Mısır ile olan dış ticaret hacmimizin 2002

yılından itibaren sürekli arttığı gözlemlenmiştir. 2009 yılında yaşanan küresel krize rağmen Mısır'a olan ihracatımız % 83 oranında artarak 2,62 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum sadece gelişmiş pazarlara bağlı olmamanın ne kadar önemli olduğunu da göstermiştir.

İkili Anlaşma ve Protokoller

Türkiye ile Mısır arasındaki ticari ilişkiler, 1 Mart 2007'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'na (STA) kadar büyük ölçüde 4.10.1996 tarihli Ticaret Anlaşması çerçevesinde sürdürülmüştür. Öte yandan, Türkiye ile arasında aşağıda yer alan işbirliği anlaşmaları bulunmaktadır.

Tablo:8 İki Ülke Arasındaki Anlaşma ve Protokoller

ANLAŞMA ADI	İMZA TARİHİ
Denizcilik Anlaşması	14.02.1988
Hava Taşımacılığı Anlaşması	12.01.1993
Kara Ulaştırması Anlaşması	07.11.1994
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	26.12.1993
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	18.07.1994
Ticaret Anlaşması	04.10.1996
Yatırımların Karşılıklı Korunması Anlaşması	04.10.1996
KEK VI. Dönem Protokolü	04.10.1996
Türkiye – Mısır Serbest Ticaret Anlaşması	27.12.2005

Anlaşmalarla ilgili detaylı bilgiye, ekonomi bakanlığının web sitesinden ya da müşavirlikler.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

Yıllara Göre İhracat İthalat Oranları

2010 yılında Mısır'a olan ihracat % 14 azalma gösterirken, ithalatımız % 44,4 artış göstermiştir. Türkiye'nin ihracatında meydana gelen azalma büyük ölçüde inşaat demirinden kaynaklanmıştır. 2011 yılında ise Mısır'a olan ihracat %22,6 oranında büyüyerek 2,76 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. (TUİK)

Tablo:9 Yıllara Göre İhracat ve İthalat Değerleri (bin \$), 2005-2011

YILLAR	TC İTHALAT	TC İHRACAT	HACİM	DENGE
2005	262.704	685.675	948.379	422.971
2006	386.317	709.353	1.095,670	323.036

2007	679.932	902.703	1.582,635	222.771
2008	942.507	1.426.060	2.368,567	483.553
2009	641.482	2.618,572	3.260,054	1.977,090
2010	926.476	2.250,576	3.177,052	1.324,100
2011	1.382.120	2.759,340	4.141,460	1.377,220

Kaynak: ITC Trademap

2011 yılında Mısır'ın toplam ihracatımızdaki payı %2,04 olup en fazla ihracat yaptığımız ülkeler arasında 14. sırada yer almıştır. Ülkemizin Mısır'ın toplam ithalatı içindeki payı ise 2010 yılında % 3,5 olarak gerçekleşmiştir. Mısır'da 200'ün üzerinde Türk yatırımı bulunmakta olup bu yatırımlar genelde tekstil üzerinde yoğunlaşmıştır. Türk yatırımlarının toplam değeri 1,5 milyar dolar civarındadır. Türkiye ile Mısır arasındaki ticarete şu an itibariyle en önemli ürün inşaat demiridir. Mısır'ın inşaat demiri üretimi, talebini karşılayacak düzeyde değildir.

Türkiye'nin İhracatında Başlıca Ürünler

Mısır'a ihraç ettiğimiz başlıca ürünler arasında, otomotiv ve yan sanayi ürünleri, demir – çelik mamülleri, dokumaya elverişli sentetik lifler, meyve, sebze, plastik mamüller, diğer kimyasallar, metal eşya, çeşitli makineler ve dokumacılık ürünleri yer almaktadır.

Tablo:10 Türkiye'nin Mısır'a İhracatında Başlıca Ürünler (Bin\$)

ÜRÜNLER	İHRACAT MİKTARI
Demir ve Demir Dışı Metaller	101.531.798,82
Halı	13.040.483,68
Gemi ve Yat	5.080.339,88
Makine ve Aksamları	122.833.742,93
Fındık ve Mamülleri	19.499.472,50
Zeytin ve Zeytinyağı	206.622,16
Demir Çelik Ürünleri	711.565.569,21
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	106.925.239,93
Meyve Sebze Mamulleri	3.136.581,00
Tütün	3.328.680,54
Değerli Maden ve Mücevherat	1.764.225,24
Su Ürünleri ve Hayvancılık Mamulleri	5.717.601,42
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	70.894.952,43
Maden ve Metaller	20.553.762,62
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	95.275.563,78

Çimento ve Toprak Ürünleri	61.496.704,18
Elektrik – Elektronik	92.189.591,04
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	1.109.705.850,91
Yaş Meyve ve Sebze	4.012.194,94
Diğer Sanayi Ürünleri	1.985.948,58
Deri ve Deri Mamulleri	11.288.016,97
Kuru Meyve ve Mamulleri	11.202.455,37
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	62.463.440,18
Tekstil ve Hammaddeleri	220.411.905,96

KAYNAK: ITC Trademap

İki ülke ekonomisi bakımından potansiyelin gerçekleşen bu rakamların ötesinde olduğu değerlendirilmekte ve ticaret hacminde ki artışın önümüzdeki yıllarda da süreceği beklenmektedir. Diğer taraftan, Türkiye bakımından hedef ülke konumunda olan Mısır ile ticaret dengesinin Türkiye lehine bir seyir izlemeye devam etmesi beklenmektedir. Bu sebeple, Türk firmalarının Mısır'la ticaret yapmalarının teşvik edilmesinde ve desteklenmesinde büyük yarar bulunduğu değerlendirilmektedir.

3. LİBYA CUMHURİYETİ

3.1 Genel Bilgiler

Coğrafi Konum

Afrika kıtasının kuzeyinde, Akdeniz kıyısında yer alan Libya kuzeyde Akdeniz, doğuda Mısır, güneydoğuda Sudan güneyde Nijer ve Çad, batıda ise Cezayir ve Tunus'la çevrilidir. Yüzölçümü 1.759.540 km² ye ulaşmaktadır. Toprak bakımından Afrika'nın dördüncü büyük ülkesidir. Bu geniş toprakların % 95'i çöl veya kurak arazidir. Kuzeyde Akdeniz ve güneyde Ekvator Afrika'sı arasında bir kum denizine benzeyen Büyük Sahra Çölü yaklaşık 1.683.000 km² lik bir alanı kaplar. (BBC)

Demografik Göstergeler

Libya'nın nüfusu 2012 rakamlarına göre; 6.733.620'dir. Libya km'ye düşen 3 kişi ile nüfus yoğunluğunun en az olduğu ülkelerden biridir.

Tablo:11 Demografik Göstergeler, 2011

Nüfus artış hızı	%2,5
Doğum oranı	%23,47
Ölüm oranı	%3,41
0-14 yaş arası nüfus oranı	% 32,8
15-64 yaş arası nüfus oranı	%62.7
65 yaş ve üstü nüfus oranı	%4.5

Kaynak:CIA,2012

Resmi rakamlara göre halkın %97'si Sünni Müslümandır. Libya halkının %97'si Berberi ve Arap kalanı azınlık milletlerden oluşur. (2012, CIA)

Libya Kuzey Afrika'daki en yüksek okuryazarlık oranına sahip ülkedir. 2003 rakamlarına göre toplam nüfusun %82,6'sı okuma yazma bilir. İlk ve ortaöğretimde okula devam oranı %96 civarındadır. Kız öğrencilerin okula devam oranı diğer Arap ülkelerinden hayli yüksektir. (WHO)

Nüfusun üçte birinin ulusal yoksulluk sınırının altında yaşadığı tahmin edilen Libya, buna rağmen BM 2010 yılı insani gelişim endeksi raporuna göre, 169 ülke arasında yüksek insani gelişim gösteren ülkeler arasındadır ve 53.sırada yer almaktadır. (CIA)

Resmi dil Arapça olup İtalyanca ve İngilizce yaygın olarak bilinir. Nüfusun %78'i kentlerde yaşar. En kalabalık kent 1.095 milyon nüfusuyla aynı zamanda başkent de olan Trablus'tur. (CIA,2009)

Genel Ekonomik Durum

Libya ekonomisi ihracat gelirlerinin %95ini, GSMH'nin %65ini oluşturan ve Kamu harcamalarının da %80ini karşılayan petrol rezervlerini kontrol ederek tüm ekonomiye egemen olmuştur. İhracat gelirlerinin neredeyse tamamını oluşturan hidrokarbon sektörüne bağımlı haldedir. Yaklaşık 46,4 milyar varil petrol ve 55 tcf (trilyon kübik feet) doğal gaz rezervi ile Afrika'daki en zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. (Libya 2011, Country Review, Country Watch) OPEC üyesi olan Libya, dünya petrol rezervleri sıralamasında 9. Üretimde 17.dir. Sahip olduğu doğal gaz rezervleri bakımından ise; dünyada 20. üretiminde 32. Sıradadır (Trading Economics, 2012)

Tablo 12: Temel Ekonomik Göstergeler, 2010-2011

DEĞERLER	2010	2011
GSMH (milyar dolar)	96,1	-
Reel Büyüme Hızı (%)	4,2	-
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (bin dolar)	14,100	-
Enflasyon Oranı (Ortalama %)	2,5	6,1
Kamu Borcu (GSMH'nin %si)	3,5	4,7
İhracat (Milyar Dolar)	41,8	12,93
İthalat (Milyar Dolar)	24,73	14,1
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	11,57	-1,839
Dış Borç (milyar dolar)	6,396	5,285

Kaynak: CIA The World Factbook

Not: Değerler 2011 ABD doları baz alınarak belirlenmiştir.

Enerji sektöründen elde edilen önemli miktardaki gelir, yaklaşık 6,5 milyonluk küçük nüfusu ile birlikte Libya'yı Afrika'da kişi başına düşen milli gelirden sayılı ülkelere kadar getirmiştir.

Libya ekonomisi petrol ve doğal gaz rezervlerinden elde ettiği gelir sayesinde ithalat ve ihracatında dengeyi sağlamayı başarmıştır. Bununla birlikte ekonomik gelişme kapasitesine rağmen, üretim alanlarında çeşitliliği sağlayamamış ve elde edilen geliri tabana yayamamıştır. Bu ise gelir adaletsizliği ve işsizlik gibi sorunların derinleşmesine neden olmuştur.

Bankacılık sektörünün dışa kapalı olması ve petrol fiyatlarının yüksek seyretmesi Libya'yı uluslararası finansal krizin olumsuz etkilerinden korumuştur. 2010 yılı sonu itibarıyla döviz rezervleri 139 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Libya için, kredi kuruluşları AAA- notunu vermektedirler. Birçok yeni yatırım projeleri ilan edilmektedir. (İBP)

Güncel veriler Libya'nın global ekonomik krizden görece etkilenmediğini göstermektedir. Bu duruma tek istisna ülkenin petrol gelirlerini etkilemiş olan, düşük petrol fiyatları olmuştur. Bununla birlikte GSYİH 2008 yılında % 2,7 oranında büyümüş iken bu oran 2009 yılında % 0,7 oranında gerilemiştir. (Economist Intelligence Unit-EIU) Bu durum Libya ekonomisinin global petrol pazarına bağımlılığını göstermektedir.

3.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER

Libya ekonomisi ağırlıklı olarak hidrokarbonlar sektöründen oluşmaktadır. GSMH'nin sektörler bazında dağılımı; endüstri %56.7, hizmet %39.7, tarım %3.6 şeklindedir. (2011,CIA)

Enerji

Libya'ya uygulanan yaptırımların kalkması ile birlikte hükümet yeni petrol ve gaz projelerini yabancı yatırıma açmıştır. Ekonomide diğer sektörlerin tersine, petrol sektörü ihtiyatlı yönetim biçiminden fayda sağlamıştır. Libya petrol sektörünün gelişimi için yabancı katkısının hayati olduğu hususunu göz ardı etmemiştir. Yabancı petrol şirketlerine ödemelerde gecikmeden kaçınmıştır. (İBP)

Libya'nın petrol ihraç ettiği ülkeler başlıca İtalya (%28), Fransa (%15), Çin (%11), Almanya (%10), İspanya (%10), Yunanistan (%5), İngiltere (%4) ve ABD (%3) olmuştur. (2011, CIA) Libya'nın başlıca doğal gaz ihraç ettiği ülkeler İtalya (868 bcf), İspanya (454 bcf), Fransa (264 bcf), Türkiye (148 milyar bcf) ve ABD'dir (74 milyar bcf). (EIA: Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas")

Tarım ve Hayvancılık

Ülkede eskiden beri tarım sektörüne çok önem verilmesine rağmen, tarımda kendine yeterlilik gerçekleşmemiştir. Libya gıda ihtiyacının %80'ini ithal etmek zorunda kalmaktadır. Tarım, hayvancılık ve balıkçılık GSMH'nin %3,6'sını oluşturmaktadır. (Country Watch: Libya Country Review) Bunda en önemli sebep; çevresel faktörlerin Libya'nın tarımsal potansiyelini sınırlı hale getirmesidir. Libya'nın tarıma elverişli alanları topraklarının %1,7'si ile sınırlıdır. (CIA,2009)

Ülkede tarıma elverişli bölgelerde; özellikle zeytin, üzüm, hurma, portakal ve badem yetiştirilmektedir. Bunlar ülkenin tarım ürünlerinin %80'inden fazlasını oluşturur. Diğer taraftan, hayvansal gıda ürünleri üretiminde 1992 yılından bu

yana önemli bir gelişme olmamıştır. Sadece kuzu ve koyun eti üretiminde bir iyileşme sağlanmıştır. (İBP)

Büyük potansiyeli olmasına rağmen, Libya balıkçılık kaynaklarını kullanamamaktadır. 1 685 km. olan kıyı hattında ton balığı ve sardunya boldur. Ancak işleme tesisleri ve limanlar yetersizdir. Ülkede sadece bir ton balığı fabrikası ve iki sardunya konservesi yapma tesisi vardır. (İBP)

Sanayi

Ülkenin ucuz enerji ve gaz stokundan yararlanacak ağır sanayi projelerine devlet desteği verilmektedir. Ancak pek çok büyük proje kaynak yetersizliğinden tamamlanamamaktadır. Çalışmakta olan sanayi tesislerinde ise bakım yetersizliği ve yedek parça eksikliği yaşanmaktadır. (İBP)

Madencilik

Madencilik sanayindeki en önemli alan ham petrol çıkartılmasıdır. Libya topraklarından çıkan ham petrolün sadece %25'i işletilmekte olup, gelecek yıllarda bu alanda önemli bir büyüme beklenmektedir. (2011, İBP)

Doğal gaz, ihracat ve iç piyasada kullanılan petrolün yerine ikame etmek amacıyla doğal gaz üretiminin geliştirilmesi planlanmaktadır. Libya'nın 1,4 trilyon metreküp olan ispatlanmış rezervleri toplam dünya rezervlerinin yaklaşık %0,8'i civarındadır. İspatlanmamış rezervlerin bu miktarın iki katı olduğu tahmin edilmektedir. (2011, CIA)

Diğer bir mineral kaynağı demir cevheridir. Demir dışındaki en önemli madencilik faaliyetleri ise; sırasıyla tuz, kireç taşı, kil ve inşaat sektörü için taş ocaklığıdır.

Müteahhitlik Hizmetleri

Özellikle 2005 yılından itibaren sosyal ve ekonomik alandaki gelişme ve uluslararası sisteme entegre çabaları henüz istenen başarıya ulaşamadığından müteahhitlik sektörü de serbest piyasa şartlarından ziyade, devlet-kontrolünde faaliyetini sürdürebilmektedir. (2011, İBP)

İnşaat

İnşaat sektöründe ödemelerin düzensizliği problemi vardır. İnşaat sektörü önemli girdilerin temininde de sıkıntı yaşamaktadır. Ülkenin mevcut yedi çimento üretim tesisi %50 kapasite ile çalışmakta olup, talebi karşılamada yetersiz kalmaktadır. (İBP)

Sektörde çok büyük ve maliyetli GMR (Great-man Made River) gibi projeler yürütülmektedir. 1984 yılında başlatılan ve "Sekizinci Dünya Harikası" olarak adlandırılan GMR; ilk kez 1953 yılında çöldeki petrol araştırmaları sırasında keşfedilen ve son buzul çağına ait olduğu tahmin edilen yeraltı sularının

günlük yaşamda ve tarımda kullanılmak üzere boru hatlarıyla Akdeniz sahilindeki büyük şehirlere ulaştırılmasını hedeflemektedir. (water-technology.net) Proje yapım sürecine 2006 yılından itibaren TEKFEN İNŞAAT da dahil oldu. Proje hayata geçirildikten sonra Libya'nın su ihtiyacının yaklaşık %70i buradan elde edilmeye başlandı.

Turizm

Libya, Roma İmparatorluğu döneminden kalan değerli arkeolojik kalıntılara sahip ülkelerden biridir. Turizm altyapısı alanında her türlü yatırıma açıktır. Ancak; uzun yıllar süren ambargolar ve ülkenin imajının yetersiz olması nedeniyle az turist çeken bir ülke olmuştur. Son yıllarda ekonomik büyüme, iş seyahatleri ve çöl turizmi bu alanda bir iyileşme yaratmıştır. Turizmin önündeki engellerden biri halen vize temininde karşılaşılan sıkıntıdır. Bunun dışında iyi otel ve restoranlar, sahil siteleri gibi yeterli turizm alt yapısının olmaması turizmin gelişmesini büyük ölçüde engellemektedir.

Sağlık

GSMH'nin %6,6'sı sağlık harcamalarına ayrılmaktadır. Hükümet tüm vatandaşlara ücretsiz sağlık hizmetleri sağlamaktadır. Bununla birlikte özel sağlık sektörü gittikçe büyümekte ve bu sağlık güvencesine olan acil ihtiyacı ön plana çıkarmaktadır. Libya'nın uluslararası ekonomiye yeniden entegrasyonu ilaç ve sağlık teknolojilerine ulaşılabilirliği de arttırmaktadır. (WHO)

3.3 DIŞ TİCARET

Genel Durum

Geçmiş yıllarda düzenli bir artış gösteren Libya'nın dış ticaret hacmi küresel finansal krizin etkisinin en fazla hissedildiği yıl olan 2009'da bir önceki yıla göre % 31 oranında gerileyerek 56,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu gerilemede ihracatın çok büyük etkisi olmuştur. Yıllar itibarıyla giderek artan bir şekilde dış ticaret fazlası veren Libya, küresel krizin etkisiyle bu üstünlüğünü kaybediyor görünmektedir.

Tablo 13: Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon\$), 2008-2011

DEĞERLER	2008	2009	2010	2011	2012
İhracat	62.820	37.899	41.8	12.93	14.724
İthalat	18.143	19.051	24,7	14,10	10.806
Denge	44.677	18.848	17.070	28.624	3.918
Hacim	80.963	56.950	66.530	66.048	25.530

Kaynak: EIU, Country Report Şubat, 2012 ve CIA

Libya ihracatının yaklaşık olarak %75'i AB ülkelerine yapılmıştır ve 2009 yılı verilerine göre Afrika'daki ülkeler arasında AB'ye en çok ihracat yapan ülkedir. Buna rağmen Libya'nın AB ticaret hacmindeki payı küçük kalmıştır. 2009 verilerine göre AB'nin toplam ihracatında Libya'ya yaptığı ihracatın oranı %0,5, Libya'dan yaptığı ithalatın oranı ise toplam ithalatının %1,8'idir. (Libya, European Union External Action)

Başlıca Ülkeler İtibariyle İthalat ve İhracat Değerleri

Libya dış ticaretinde uzun yıllar AB ülkelerine bağımlı haldeydi ancak son yıllarda bu bağımlılığını azaltmaya çalıştığı görülmektedir. Libya'nın ithalatında İtalya hala en önemli paya sahiptir. Çin, Türkiye, G.Kore ile ticareti ise gelişme eğilimindedir.

Tablo 14: Başlıca Ülkeler İtibariyle İthalat (bin \$)

ÜLKELER	2008	2009	2010	2011
İtalya	21	18	19	16.3
Çin	9	11	11	10.3
Türkiye	6	9	10	9.7
G. Kore	5	6	8	6.8
Almanya	8	9	7	6.4
Fransa	4	5	7	6.2
Mısır	4	5	7	5.7
ABD	4	3	4	-

Kaynak : ITC Trade Map

Libya petrolünün temel alıcıları İtalya, Fransa, Çin, İspanya ve Almanya'dır. Bu beş ülkenin Libya'nın ihracatı içindeki payı 2010 yılında %74'dür.

Tablo 15: Başlıca Ülkeler İtibariyle İhracat (bin \$)

ÜLKELER	2008	2009	2010	2011
İtalya	34	38	33	31.6
Fransa	8	8	13	13
Çin	4	8	10	9.2
İspanya	7	8	9	9.1
Almanya	13	10	9	8.4
ABD	7	5	5	4.5
İngiltere	3	3	4	-
Yunanistan	4	3	4	-
Hollanda	2	1	2	-
Avusturya	1	1	2	-

Kaynak:ITC Trademap

Tablo 16: İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (bin \$)

ÜRÜNLER	2008	2009	2010
Ham petrol	55.112	29.851	39.334
Petrol gazları ve diğer yağlı hidrokarbonlar	1.022	4.088	3.530
Petrolde elde edilen yağlar	4.098	2.916	3.223
Asiklik hidrokarbonlar	413.121	217.387	287.289
Azotlu gübreler	200.626	150.817	204.220
Asiklik alkoller	247.835	139.021	183.711
Etilen polimerleri	129.004	86.769	95.194
Demir-çelik sıcak hadde yassı mamulleri	285.628	91.820	89.466
Taşkömürü katranından elde edilen yağlar	170.301	60.476	34.948
Amonyak	58.087	57.689	26.905
Canlı balıklar	13.390	1.173	9.102
Demir çelikten yarı mamuller	14.588	9.466	9.024
Altın	157.308	8.073	6.883
Koyun ve kuzuların ham derileri	5.550	3.229	2.597

Kaynak : ITC Trademap

Libya'nın ithalatında dikkati çeken en önemli unsur; petrol ürünlerinden gıdaya ilaç sanayiine ve tekstile kadar oldukça geniş bir yelpazede ürün talep ediyor olmasıdır. İhtiyaç duyduğu şeylerin doğru tespiti halinde Libya pazarı ihracatçılarımıza geniş imkanlar sunabilir.

Tablo 17: İthal Ettiği Başlıca Ürünler (bin \$)

ÜRÜN ADI	2008	2009	2010
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	2.075	1.456	1.821
Diğer hava taşıtları	255.021	868.748	721.611
Otomobil	838.537	927.434	717.691
İzole edilmiş tel kablo, fiber optik, diğer iletkenler	285.055	361.058	481.914
Buğday ve mahlut	237.687	340.287	403.207
Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	348.451	482.746	358.383
Demir cevher ve konsantreleri	306.909	105.097	323.321
Demir çelikten inşaat ve aksamı	242.462	389.858	321.060

Demir/çelik çubuklar	94.380	381.723	252.131
Diğer mobilya ve parçaları	180.055	201.125	230.296
Tedavide kullanılacak ilaçlar	182.049	192.011	227.604
Demir çelikten tüp, boru, içi boş profil	247.853	266.192	225.876
Sıvılar için pompalar elevatörler	153.721	210.331	214.551
Çimento	187.593	191.568	207.700
Pirinç	116.460	28.521	202.881
Elektrik transformatörleri	117.227	237.253	201.795
Muslukçu, borucu eşyası,	162.966	189.313	191.710
Haberleşme cihazları aksam ve parçaları	309.120	225.626	186.65
Süt, krema	150.948	114.008	144.741
Sırlı seramikten döşeme, kaldırım taşları, şömine	107.982	120.208	144.290
Mısır	110.166	84.827	144.227
Peynir ve lor	118.589	113.738	124.898
Şeker (kamış, pancar)	73.427	80.247	114.406
Uzunlamasına kesilmiş biçilmiş ağaçlar	92.345	87.507	93.760

Kaynak: ITC Trademap

Libya'nın ithalatında dikkati çeken en önemli unsur; petrol ürünlerinden gıdaya ilaç sanayiine ve tekstile kadar oldukça geniş bir yelpazede ürün talep ediyor olmasıdır. İhtiyaç duyduğu şeylerin doğru tespiti halinde Libya pazarı ihracatçılarımıza geniş imkanlar sunabilir.

3.4 TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Libya, 2012-2013 döneminde Ekonomi Bakanlığı tarafından Hedef Ülkelerinden birisi olarak belirlenmiştir. Türkiye ve Libya arasındaki ekonomik ilişkiler ise özellikle son yıllarda hızlı bir gelişim seyri izlemiştir. Türkiye'den Libya'ya yapılan ihracat, 2010 yılında yaklaşık 2 milyar dolar civarındadır. İhraç edilen ürünler ise demir, çelik, çimento, eşya, makine, yapı malzemeleri ve ziynet eşyalarıdır. Türk şirketlerinin Libya'ya yaptığı yatırımlar 60 milyon dolar değerinde seyretmekle birlikte inşaat sektörü için planlanan ve savaş nedeniyle atıl kalan 192 proje ile Libya'da yapılan yatırımların değeri 12,5 milyar dolar değerine ulaşacağı tahmin edilmiştir. (2011, İBP)

İkili Anlaşma ve Protokoller

Tablo 18: İkili Anlaşma ve Protokoller

ANLAŞMA ADI	İMZA TARİHİ
İktisadi İşbirliği ve Ticaret Anlaşması	05.01.1975
Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	05.01.1975
Ticaret Anlaşması	06.10.1996

İkili Hava Ulaştırması Anlaşması	11.08.1975
İşgücü Anlaşması	05.01.1975
Denizcilik ve Deniz Nakliyatı Alanlarında İşbirliği Anlaşması	30.05.1975
Sosyal Güvenlik Anlaşması	20.03.1976
Deniz Nakliyatı Ortak Şirketi Kurulması Hakkında Anlaşma	17.05.1977
Ticari ve Mali İşbirliği Anlaşması	02.05.1978
Ortak Mühendislik ve Müşavirlik Hizmetleri Şirketi'ne İlişkin Anlaşma	30.12.1978
Ortak İnşaat ve İşletme Şirketi'ne İlişkin Anlaşma	30.12.1978
Ortak Tarım ve Hayvancılık Şirketi'ne İlişkin Anlaşma	30.12.1978
İktisadi,Sınai ve Zirai İşbirliği Protokolü	27.06.1981
Ticari İşbirliği Protokolü	27.06.1981
13 Eylül 1984 Tarihli Sosyal Güvenlik Sözleşmesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma	09.08.1985
Olağanüstü KEK Toplantısı Protokolü	06.08.2004
20. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	31.01.2007
21. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	20.07.2009
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	25.10.2009

Anlaşmalarla ilgili detaylı bilgiye, ekonomi bakanlığının web sitesinden ya da müşavirlikler.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

Yıllara Göre İhracat İthalat Oranları

Türkiye ile Libya arasındaki ticari ilişki; özellikle Türkiye'nin Libya'dan çok miktarda petrol ithal ettiği 2000-2006 döneminde, sürekli olarak açık vermiştir. Türkiye'nin petrol ithalatında, 2007 yılından sonra Libya yerine Rusya ve İran'ı tercih etmesi nedeniyle Türkiye'nin Libya ile ticareti fazla vermeye başlamıştır. Türk müteahhitlerinin Libya'da üstlendikleri projelerin, 2006 yılından itibaren her yıl artması da Türkiye'nin Libya'ya ihracatına olumlu yönde yansımıştır.

Tablo 19: Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri (bin\$), 2005-2011

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2005	384.166	1.989.268	2.373.434	-1.605.102
2006	489.261	2.297.350	2.786.611	-1.808.089
2007	643.149	399.720	1.042.869	243.429
2008	1.074.287	336.325	1.410.612	737.962
2009	1.799.235	402.568	2.201.803	1.396.667
2010	1.932.370	425.652	2.358.022	1.506.718
2011	747.759	139.762	887.522	607.996

Kaynak: ITC Trademap

Son yıllarda Türk müteahhitlerin üstlendikleri projelerin de etkisiyle, Türkiye'nin Libya'ya ihracatı sürekli artış göstermiş ve 2010 yılında 1,9 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. 2011 yılında ise ülkede yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle Türkiye'nin Libya'ya ihracatı % 61 oranında gerileyerek 747 milyon ABD Doları olmuştur.

Tablo 20:Türkiye'nin İhracatında Başlıca Ürünler, 2009-2011

ÜRÜNLER	2009	2010	2011
Buğday unu/mahlut unu	19.227	272	101.238
Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	279.817	235.874	38.702
Pirinç	58	8.808	28.784
Dokunmuş halılar, yer kaplamaları (kilim, sumak, karaman vb)	12.430	15.723	26.577
Diğer bitkisel sabit yağlar (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	3.713	2.320	23.139
Ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. ile boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.	14.496	19.381	22.453
Kümes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatları	0	0	20.519
Demir/çelikten inşaat ve aksamı	89.924	127.507	18.592
Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	15.055	17.582	18.130
Kadın/kız çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	4.377	7.761	16.206
Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	27.168	54.037	13.045
Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb	123.074	69.811	12.861
Çimento	63.412	99.168	11.222
Erkek/erkek çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	13.922	16.003	9.791
Elektrik transformatörleri, statik konvertörler, endüktörler	8.639	39.778	9.738
Demir/çelik filmaşın (sıcak haddelenmiş, rulo halinde)	33.437	54.127	9.073
Alüminyum tellerden halatlar, örme halatlar vb.	49	14.868	8.993
Sular (tatlandırıcı, lezzetlendirilmiş)	1.884	1.945	8.844
Tişört, fanila, diğer iç giyim eşyası (örme)	5.166	4.971	8.805
Mayalar, cansız diğer tek hücreli mikroorganizmalar	5.345	5.018	8.692
Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar (şofbenler)	6.650	7.408	8.001
Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	4.353	4.066	7.389
Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	30.232	25.574	7.101
Kağıt/karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar	9.873	8.046	6.763
Çorba, et suyu ve karışım halindeki homojenize gıda müstahzarları	41	56	6.686
Elektrik kontrol, dağıtım tabloları, mücehhez tablolar	14.306	16.139	6.666
Kazak, süveter, hırka, yelek vb. Eşya (örme)	1.448	3.959	6.536
Makarnalar	746	150	6.510
Yontulmaya, inşaata elverişli işlenmiş taşlar (kayagan hariç)	34.333	35.852	6.277
Kadın/kız çocuk için gömlek, bluz, vs.	1.459	2.632	6.137
Tıraş müstahzarları, vücut deodorantları, tuvalet müstahzarları	9.846	9.043	5.830
Battaniyeler, diz battaniyeleri	3.574	2.582	5.448
Süt ve krema (konsantre edilmemiş, tasüt ve krema (konsantre edilmemiş, tatlandır	260	165	5.401
Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	93	325	5.277
İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik	49.133	59.533	5.168
Yıkama, temizleme müstahzarları-sabunlar hariç	8.653	3.872	5.114

Kaynak: ITC-Trademap

Libya ekonomisinde yeniden yapılanma döneminin başlaması ve ambargonun ülke ekonomisine olumsuz etkilerinin giderilmesi yolunda yeni sanayi ve teknoloji yatırımlarının yapılması ile birlikte, Libya pazarı ticari potansiyel açısından önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle ekonomik alanda liberalizasyon sürecinin başlatılması, ülkenin hemen her alanda yatırım ve tüketim mallarına olan ihtiyacı ihracatçılarımız için Libya'yı cazip bir pazar haline getirmiştir. Libya aynı zamanda Kuzey Afrika'daki konumu itibarıyla Orta Afrika'ya açılan bir kapı olarak düşünülmelidir. Libya'nın ülkemize coğrafi yakınlığı da ülkemiz için bir avantaj teşkil etmektedir.

4. TUNUS CUMHURİYETİ

4.1 GENEL BİLGİLER

Coğrafi Konum

Tunus, 163.610 km² yüzölçümüyle Kuzey Afrika'nın en küçük ülkesidir. Avrupa kıtasından Sicilya Boğazı ile ayrılır; kıtaya 140 km uzaktadır. Doğusu ve kuzeyinde Akdeniz, güneydoğusunda Libya, batı ve güney batısında Cezayir bulunmaktadır. Topraklarının neredeyse tamamı (155.360 m²) Sahra Çölü'nde bulunur. (İBP)

Demografik Göstergeler

2011 rakamlarına göre nüfusu 10,732.900'dir. Libya km'ye düşen 3 kişi ile nüfus yoğunluğunun en az olduğu ülkelerden biridir.

Tablo 21: Demografik Göstergeler, 2011

Nüfus artış hızı	%0.964
Doğum oranı	‰17.28
Ölüm oranı	‰5.87
0-14 yaş arası nüfus oranı	% 23.2
15-64 yaş arası nüfus oranı	%69.3

Kaynak: CIA,2011

Tunus nüfusunun %98,2'sini Araplar, %1,2'sini Berberiler ve kalanını Fransız ve İtalyanlar oluşturmaktadır. Halkın %98'i Müslümandır.

Ülkede eğitime özel bir önem verilmektedir. Burada amaçlanan, belirlenen ekonomik ve toplumsal kalkınma hedefleri doğrultusunda ülkedeki yetişmiş, eğitilmiş nüfusun oranının yükseltilmesidir. Okula giden kız ve erkek çocukların sayısı neredeyse eşit düzeydedir. 2009 yılı için devletin eğitim-öğretim harcamaları toplam GSMH'nin %7,1'ine, genel bütçe harcamalarının ise %19,2'sine tekabül etmektedir. Üniversitede okuyan kız öğrencilerin oranı %59,5'tur. (İBP)

Tunus nüfusunun % 67'si kentlerde yaşamaktadır. Kentleşme oranı yıllık %1,5 civarındadır. Başkent Tunus'un nüfusu 2009 sayımlarında 759.000 olarak belirlenmiştir. Nüfusun %80'inin orta sınıfta yer aldığı kabul edilen Tunus'ta nüfusun %3,8'i asgari hayat standartlarının altında yaşamaktadır. (CIA)

Genel Ekonomik Durum

Tunus ekonomisi, tarımdan madencilığe, petrol, sanayi ve turizme kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir. İhracatında ana kalemler; %80'i AB ülkelerine ihraç edilen tekstil, giyim, gıda, petrol ürünleri, eczane ve fosfat olarak sayılabilir.

Tunus 20 yıldan uzun bir süredir özellikle genç nüfusunda yüksek işsizlik sorunu yaşamaktadır. 2009 yılında % 14,2 olan işsizlik, 2011'de %18 seviyesine gelerek ülkenin kronik sorunu haline gelmiştir. İşsizliğin özellikle üniversite mezunu, nitelikli genç nüfus arasında olması Tunus'un en büyük sorunu olarak görünmektedir. İş gücünün % 49'u hizmet, % 17,9'u tarım ve % 33,1'i sanayide istihdam edilmektedir.

Tablo 22: Temel Ekonomik Göstergeler, 2010-2011

Değerler	2010	2011
Gsmh (Milyar Dolar)	-	48.9
Reel Büyüme Hızı (%)	3.1	0
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Bin Dolar)	9.600	9.500
Enflasyon Oranı (Ortalama %)	4.4	3.7
Kamu Borcu (Gsmh'sinin %Si)	48	51.8
İhracat (Milyar Dolar)	16.43	17.86
İthalat(Milyar Dolar)	21.01	23.4
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-2.104	-4.576
Dış Borç (Milyar Dolar)	21.47	25.27

Kaynak: CIA

Tunus ekonomisi, turizm başta olmak üzere, hizmet sektörü, tarım, tekstil, hafif sanayiler ile petrol ve fosfat üretimine dayanan gelişme yolunda bir ekonomidir. Ekonominin devlet kontrollü olması gibi olumsuz durumlara rağmen, Tunus Magrep ülkeleri arasında en az riskli ve Afrika'da en fazla rekabet gücüne sahip ülke olarak tanımlanmaktadır.

Rekabet açısından 2009 yılında Dünya Ekonomik Forumu tarafından Afrika'da birinci dünyada 40. en rekabetçi ekonomi ilan edildi.

4.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER

Tunus ekonomisi ağırlıklı olarak tarım, petrol ve fosfat sektörlerinden oluşmaktadır. Sektörlerin GSMH içindeki payı sırasıyla tarım %10,6, sanayi %34,6 ve hizmetler %54,8'dir. İş gücünün sektörlere göre dağılımı; tarım %18,3, endüstri %31,9, hizmetler %49,8 şeklindedir. (CIA)

Tarım ve Hayvancılık

Tarım sektörü Tunus'un en önemli sektörlerinden biri olup, GSMH'ye olan %10,6'lık katkısı ve toplam ihracattaki %9,4'lük payı ile ülke ekonomisinde tartışılmaz bir konumdadır. Tunus'ta 8,575 milyon hektarlık bir tarım alanı vardır. Bu alanın 4,9 milyon hektarlık kısmı kullanılabilir durumdadır. Gıda maddeleri ile ilgili kendi kendine yeter bir ülke konumuna gelmiş olup, stratejik tarım ürünlerinin üretimi ve tüketimi arasındaki fark giderek azalmaktadır.

Tunus gıda maddeleri ithal ettiği gibi, aynı zamanda önemli bir tarım ürünleri, özellikle zeytinyağı, ihracatçısıdır. Hurma, turunçgiller, bağcılık, çeşitli sebzeler gibi ticarete konu olan tarımsal üretimin yanı sıra balıkçılık ve su ürünleri sektörleri ülkenin diğer önemli tarımsal faaliyetleri arasında sayılabilir. Tarım ürünleri ihracatında; AB ülkeleri % 44, Magrip Ülkeleri % 24 paya sahiptir. Tunus buğday tüketiminde önemli bir ülkedir. 2008 yılı buğday tüketimi 2,73 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2008/2009 dönemi buğday ithalatı 1,6 milyon tondur. 2008 yılında Fransa ve İtalya ile Ukrayna ve Rusya önemli tedarikçileri olmuştur.

1350 km'lik sahil şeridine sahip olan Tunus'ta balıkçılık sektörünün önemi çok büyüktür. Devlet bu önemi, limanlar yaparak ve sektördeki yatırımlara mali teşvikler sağlayarak göstermektedir. 10800 adet balık üretim çiftliği bulunmaktadır. Balıkçılık ürünleri ihracatı

toplam tarım ürünleri ihracatı içerisinde %11'lik bir paya sahiptir. 2008 yılı ihracatı 193 milyon dolardır. Tunus ton balığı üretiminde ve ihracatında dünyada ilk sırayı almaktadır. Dondurulmuş balık ürünlerinin de %90'lık bölümü ihracat edilmektedir. (İBP)

Sanayi

2011 yılı itibarıyla Tunus'ta sanayi sektörü GSMH'nin %34,6 oluşturmaktadır. İmalat sanayi üretiminin % 26,6'sını tekstil-konfeksiyon ve deri sektörü, %16,6'sını gıda, % 22,7'sini makine-elektrik sanayi, %18,1'ini kimya sanayi, %9,2'sini ise inşaat malzemeleri ve toprak sanayi teşkil etmektedir. Tunus, 10 milyon ton civarındaki yıllık üretimi ile dünya fosfat üretiminde ilk sıralarda yer almaktadır.

Petrol ithal eden bir ülke olan Tunus'ta yılda 4,2 milyon ton petrol üretilmekte, söz konusu üretim Tunus'un petrol ihtiyacının sadece % 46'sını karşılamaktadır.

Tunus, sanayileşme politikasında önceliği tarım ürünlerinin işlenmesine vermiştir. Buradaki hedef, yakın zamana kadar her türlü gıda maddesini ithal eden ülkenin, öncelikle bu sektörde kendine yeterli olması ve daha sonra temel gıda maddelerini ihraç edebilmesidir. Tunus'un en önemli sektörlerinden biri olan tekstil ve konfeksiyon sektörü, sanayinin gelişmesinde büyük önem taşımaktadır. Tekstil sektörü, Tunus ihracatının % 26,4'ünü oluşturmaktadır. Toplam tekstil ihracatının % 92'si hazır giyimdir.

Tekstilden sonra en çok istihdam olanağı yaratan sektör, elektrikli ve elektriksiz makine imalat sahasıdır. Kimya sanayinde devlet kuruluşları hakim olmakla beraber, özellikle boya ve tutkal üretiminde özel sektör de yer almaktadır.

Müteahhitlik Hizmetleri

Tunus ekonomisinde tekstil, gıda sanayi ve tarımdan sonra dördüncü sırada yer alan inşaat sektörünün 2008 yılında GSYİH içindeki payı %5,3 olarak gerçekleşmiştir. Anılan sektör imalat dışı sanayi içinde ise % 34'lük paya sahiptir.

Tunus'ta 2.000 adet kayıtlı müteahhitlik ve inşaat şirketi bulunmakta ve 15.000'e yakın taşeron kayıt dışı faaliyet göstermektedir. Sektör genel olarak küçük ve orta ölçekli firmalardan oluşmaktadır. Sektördeki kayıtlı şirket sayısının son yıllarda fark edilir

derecede azalmasından dolayı fiyatlarda büyük düşüşler ve büyük bir rekabet söz konusu olmuştur.

Tunus, mali ve finans piyasalarındaki istikrar, dinamik bankacılık sistemi sayesinde, kısa bir dönemde önemli bir finans merkezi haline gelmiştir. Bağımsız araştırma kuruluşlarının raporlarına göre Tunus, Kuzey Afrika'nın en önemli finans merkezi olarak kabul edilirken, Arap ülkeleri arasında en büyüklerden birisi konumundadır. Tunus'ta 20 mevduat bankası ve 14 mali kuruluş bulunmaktadır.

İnşaat ve müteahhitlik alanında Tunus gelecek vaat eden bir ülkedir. Özellikle Körfez Ülkeleri yatırımcılarının bu ülkeye turizm, konut ve yerleşim alanında yatırım yapma arzuları ve Avrupa, Libya ve Cezayir'in petrol arama ve işletme, doğal gaz dağıtım ve elektrik üretim dağıtım alanlarında yatırım girişimleri inşaat sektörü ve inşaat malzemeleri ile yan sanayi açısından büyük fırsat yaratmaya müsait görülmektedir.

Turizm

Turizm sektörünün hizmetler içindeki payı %13,6'dır. Tunus'a her yıl gelen 5-6 milyon civarındaki yabancı ziyaretçilerin %70'lik bölümü başta Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri vatandaşlarıdır. Tunus'un 2009 yılındaki turizm gelirleri 2,5 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Turizmin Tunus ekonomisine en önemli katkısı istihdam alanında gerçekleşmekte olup, doğrudan veya dolaylı olarak turizmden hayatını kazanan kesim toplam nüfusun %13'üdür. Diğer ülkelerin turizm sektöründeki gelişmelerine ayak uydurmak için yeni stratejiler belirleyen Tunus, sağlık turizmine ve de termal merkezlere önem vererek ülkeyi uluslararası arenada önemli bir güvenlik ve sağlık turizmi merkezi haline getirmeyi planlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak, Tunus Hükümeti de çeşitli turistik yörelerde yeni ve modern turistik tesislerin kurulması için finansal yardım ve teşvikler sağlamaktadır. Çöl, çevre, kültür, kongre ve golf turizmi de geliştirilmeye çalışılmaktadır. Sektörün en büyük sorunu, ucuz hizmet verilmesinden dolayı, alım gücü düşük olan Avrupalı turistlerin ülkeye gelmeleri olarak özetlenebilir.

4.3 DIŞ TİCARET

Genel Durum

Tunus'un 2010 yılında ihracatı, bir önceki yıla göre % 4 oranında artarak 15 milyar dolara, ithalatı ise % 2 oranında artarak 19,5 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Tunus dış ticaretinde gözlenen kıpırdanma, Tunus'un en büyük ticari partneri olan AB ülkelerinin küresel krizin ardından toparlanmaya başlamış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 23: Dış Ticaret Göstergeleri, (milyar\$) 2008-2011

DEĞERLER	2008	2009	2010	2011
İhracat	19,3	14,4	16,43	17,8
İthalat	24,6	19,0	21,01	23,4
Denge	-5,3	-4,6	-4,58	-5,6
Hacim	43,9	33,5	37,4	41,2

KAYNAK: ITC TRADEMAP

Başlıca Ülkeler İtibarı ile İthalat ve İhracat Değerleri

Tunus'un dış ekonomik ilişkilerinde AB önemli bir yer tutmaktadır. Tunus Arap dünyasında AB ile Ortaklık Anlaşması imzalayan ilk ülke olma özelliğine sahiptir. Tunus'un dış ticareti ağırlıklı olarak yoğun ticari ve ekonomik ilişkilere sahip olduğu Fransa, İtalya ve Almanya'ya dayanır. Tunus ihracatın % 74'ünü, ithalatın % 62'sini AB ülkelerinden gerçekleştirmektedir.

Tablo 24: İhracatlarında Diğer Ülkelerin Oranları, (%), 2006-2010

ÜLKELER	2006	2007	2008	2009	2010
Fransa	32	32	29	30	31
İtalya	22	23	21	21	21
Almanya	8	8	7	9	12
İngiltere Kingdom	3	4	5	5	6
İspanya	6	5	5	3	5
Belçika	2	2	2	2	3
ABD	2	1	2	1	3
Türkiye	1	1	2	1	2
Fas	1	1	1	1	1
Portekiz	0	0	0	0	1

KAYNAK: ITC TRADEMAP

2010 yılında Tunus'un ihracatı içerisinde 8'inci sırada yer alan Türkiye'nin payı % 2 olmuştur. Aynı yıl Tunus'un ithalatında Türkiye 6'ncı sırada yer almak olup pazar payı % 4'dür

Tablo 25: İthalatlarında Diğer Ülkelerin Oranları, (%), 2006-2010

ÜLKELER	2006	2007	2008	2009	2010
İtalya	19	19	17	16	23
Fransa	23	21	18	20	23
Almanya	8	8	7	9	11
İspanya	5	5	4	5	6
Çin	3	3	4	5	5
Türkiye	2	3	3	3	4
ABD	3	3	3	4	3
Belçika	2	3	2	2	3
Rusya	4	4	8	4	2
Hollanda	2	1	1	1	2

KAYNAK: ITC TRADEMAP

İhraç Ettiği Başlıca Ürünler

Tunus'un ihracat yapısı ise ülkenin aynı zamanda üretim yapısını da yansıtmaktadır. İhracatında tekstil ve hazır giyim yaklaşık % 26 oranında pay alırken, elektrikli ve elektriksiz makineler ürünler % 24 ile ikinci sırada yer almaktadır. Ardından % 14 pay ile ham petrol, % 5 ile ayakkabılar ve % 4 ile gübre gelmektedir

Tablo:26 İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (bin \$), 2008-2010

ÜRÜNLER	2008	2009	2010
Ham petrol	2.630	1.553	1.882
İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik kablolar	1.025	1.004	1.431
Erkek/erkek çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	867.917	646.420	901.620
Kadın/kız çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	488.868	410.970	777.362
Ayakkabı; yüzü deri, tabanı kauçuk, plastik, Tabii, suni vb kösele	364.695	305.238	499.083
Azot, fosfor ve potasyum gibi; iki/üçünün karışımları	878.265	372.689	412.522
Telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar	236.073	246.651	315.397
Zeytinyağı ve fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	620.313	395.740	294.144

Kazak, süveter, hırka, yelek vb. Eşya (örme)	250.329	224.936	284.039
Kadın/kız çocuk için spor, kayak ve yüzme kıyafetleri vb giyim eşyası	728.223	624.253	253.733
Tişört, fanila, diğer iç giyim eşyası (örme)	436.282	378.952	244.733
Kara taşıtları için aksam, parçaları	234.440	221.946	239.568
Hurma, incir, avokado ve guava armudu, mango, mangost (taze/kurutulmuş)	171.004	176.379	189.205
Kaydedici,okuyucu video cihazları	160	130	167.688
Ayakkabı aksamı, iç taban, topuk rampası, getr, tozluk, dolak vb	196.366	161.692	166.280
Televizyon alıcıları, video monitörleri ve projektörler	171.242	163.027	161.152
Fosfatlı mineral/kimyasal gübreler	645.763	287.320	160.689
Elektrik transformatörleri, statik konvertisörler, endüktörler	127.346	85.500	146.391

KAYNAK: ITC TRADEMAP

İthal Ettiği Başlıca Ürünler

Tunus'un ithalatında tüketim mallarının payı yaklaşık % 30 gibi yüksek bir oran tutmakta olup, bu durum endüstri açısından ülkenin kendine yeterli olmadığını göstermektedir. Hammadde ve yarı mamuller ithalatı, başta pamuk ve kumaş olmak üzere, tekstil hammaddeleri, endüstri alet ve makineleri, mineral yakıtlar gibi enerji hammaddeleri, oto yan sanayi, plastik maddeleri ve türevleri, hububat ve demir çelik gibi hammaddelerden oluşmaktadır.

Tablo 27: İthal Ettiği Başlıca Ürünler (bin \$), 2008-2010

ÜRÜNLER	2008	2009	2010
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	2.237	1.106	1.645
Otomobil	662.836	652.171	604.049
İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik kablolar	384.473	294.226	561.522
Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı	432.597	323.940	428.620
Buğday ve mahlut	810.607	322.175	412.576
Elektronik entegre devreler	184.709	186.595	406.130
Pamuk mensucat (dokuma %85 < pamuklu 200g/m2 den fazla)	641.802	527.952	380.067
Bakır teller	293.064	210.327	335.203
Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar	183.056	211.783	331.829
Kara taşıtları için aksam, parçaları	267.483	221.512	295.570

Elektrik kontrol/dağıtım için tablo, konsollar, masalar vb.	278.376	243.435	230.976
Demir/alaşimsız çelikten yarı mamuller	287.294	132.982	205.948
Pamuk mensucat (ağırlıkça %85 ve fazla pamuk m2 200gr)	258.955	214.317	200.988
Sığır ve atların dabalıanmış ve hazırlanmış deri ve köselesi	135.551	117.711	197.059
Telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar	268.726	333.366	179.458
Plastikten diğereşya	193.081	190.017	174.059
Otomatik bilgi işlem makineleri, üniteleri	186.479	197.539	173.545
Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	298.040	326.651	165.438
Diğereörme mensucat	32.394	29.042	160.775
Mısır	221.757	126.979	159.444
Kamış/pancar şekeri ve kimyaca saf sakkaroz (katı halde)	132.100	136.805	154.444
Kendine özgü fonksiyonlu makine ve cihazlar	187.390	167.256	150.066
Demir-çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600mm fazla	175.923	91.653	137.489
Ayakkabı aksamı, iç taban, topuk rampası, getr, tozluk, dolak vb	126.742	133.354	132.142
Soya fasulyesi	11.572	108.876	128.153
Elektrik transformatörleri, statik konvertisörler, endüktörler	134.630	166.427	122.651
Arpa	158.825	11.819	121.353
Ağır iş makine ve cihazlarının aksamı, parçaları	120.750	100.079	121.047
Uzunlamasına kesilmiş, biçilmiş ağaç; kalın >=6 mm	153.149	142.953	117.684
Diğerehava taşıtları(helikopter, uçak, uydular, uzay araçları)	26.057	24.255	116.155
Sentetik iplik, monofil, şeritlerle dokumalar	130.408	94.218	113.380
Demir-çelikten inşaat ve aksamı	59.298	96.688	109.286
Tıp, cerrahi dişçilik, veterinerlik alet ve cihazları	77.654	70.369	105.520
Giyim eşyasının hazır teferruatı, parçaları, aksesuarları	329.419	275.739	104.447

Kaynak: ITC TRADEMAP

Tunus'un ihracat yapısı ülkenin aynı zamanda üretim yapısını da yansıtmaktadır. İhracatında tekstil ve hazır giyim yaklaşık % 26 oranında pay alırken, elektrikli ve elektriksiz makineler ürünler % 24 ile ikinci sırada yer almaktadır. Ardından % 14 pay ile ham petrol, % 5 ile ayakkabılar ve % 4 ile gübre gelmektedir.

4.4 Türkiye İle Ticari İlişkileri

Tunus, 2010-2011 döneminde Ekonomi Bakanlığı tarafından Öncelikli Ülkeler'den birisi olarak belirlenmiştir

İkili Anlaşma ve Protokoller

Tablo 28: İkili Anlaşma ve Protokoller

Anlaşma/Protokol	İmza Tarihi
Turizm İşbirliği Anlaşması	28.09.1981
Sivil Havacılık Anlaşması	07.05.1982
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	02.10.1986
Hükümetlerarası Daimi Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşma	23.05.1989
Deniz Taşımacılığı Anlaşması	23.05.1989
Tarım Alanında İşbirliği Anlaşması	23.05.1989
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	29.05.1991
Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	15.07.1992
KaraUlaştırma Anlaşması	25.03.2000
Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliği Anlaşması	24.06.2000
Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	22.03.2001
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	10.02.2002

Yıllara Göre İhracat – İthalat Oranları

Türkiye ile Tunus arasındaki ticari ilişkiye baktığımızda, ticaretin ülkemiz lehine gerçekleştiği görülmektedir. 2008 yılında 1,1 milyar ABD Doları olarak gerçekleşen Türkiye ile Tunus arasındaki dış ticaret hacmi, küresel finansal krizi nedeniyle 2009 yılında %23 oranında gerileyerek 882 milyon ABD Doları olmuştur. 2010 yılında toparlanmaya başlayan dış ticaret hacmimiz % 13 oranında artarak 994 milyon ABD Doları olmuştur. 2011 yılında Tunus'ta yaşanan toplumsal olaylar Tunus ile olan ticaretimizi etkilememiş, ticaret hacmimiz % 6 oranında artarak 1,05 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır.

Tablo 29: Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri (bin\$), 2005-2011

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	294,785	117,372	412,158	177,413
2006	324,893	150,094	474,987	174,799

2007	530,277	229,788	760,065	300,489
2008	778,098	365,381	1,143,480	412,717
2009	647,082	234,980	882,062	412,102
2010	713,631	280,720	994,351	432,911
2011	802,791	249,789	1,052,580	553,001

Tunus dış ticaret politikası ile uyumlu olmak üzere, tekstil hammaddesi ve makineleri, hububat, tütün mamulleri, demir-çelik ürünleri, metal eşya, otomotiv yan sanayi ürünleri, büro makineleri ve haberleşme cihazları, elektrikli ve elektriksiz makineler, ulaşım araçları ihraç etmektedir.

2005–2008 yılları arasında Türkiye'nin Tunus'a olan ihracatı sürekli artarken 2009 yılında ihracatımız finansal krizin etkisiyle % 16 oranında azalarak 647 milyon\$, 2010 yılında toparlanan ihracatımız % 10 oranında artarak 714 milyon\$ olmuştur. 2011 yılında ise Tunus'ta yaşanan toplumsal olaylara rağmen ihracatımız % 12 oranında artarak 802 milyon \$ olmuştur.

Tablo 30: Türkiye'nin İhracatında Başlıca Ürünler, 2009-2011

Ürünler	2009	2010	2011
Pamuk mensucat (dokuma %85 < pamuklu 200gr/m2 den fazla)	52.244	60.286	67.431
Toprak, taş, metal cevheri vb. ayıklama, eleme vb. için makineler	1.812	5.783	56.308
Otomobil, steysin vagonlar	68.694	58.461	50.482
Demir/çelikten inşaat ve aksamı	7.046	1.798	42.250
Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	3.634	15.654	33.822
Demir/alaşimsız çelikten yarı mamuller	16.352	47.868	31.222
Demir/çelik filmaşın (sıcak haddelenmiş, rulo halinde)	4.552	9.117	28.533
Pamuk mensucat (dokuma, %85 >pamuklu, suni-sentetik karışık, 200gr/m2 den ağır)	9.166	15.129	23.090
Diğer örme mensucat	5.745	13.965	22.315
Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar, sigarillolar ve sigaralar	16.293	21.392	17.989
Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	8.892	14.014	16.306
Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu	13.991	17.419	15.895

çıkartılmış/soyulmuş)			
Elektrik transformatörleri, statik konvertisörler, endüktörler	8.777	5.320	13.370
Demir/çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600mm. Fazla	3.801	8.829	12.824
Kadın/kız çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	10.454	14.084	12.542
Erkek/erkek çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	6.486	20.135	12.470
Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	28.251	3.714	10.929
Tiştir, fanila, diğer iç giyim eşyası (örme)	1.478	7.583	8.504
Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	1.157	2.739	7.796
Sentetik iplik, monofil, şeritlerle dokumalar	5.759	8.441	7.662
Erkek/erkek çocuk için gömlek	3.328	6.610	7.492
Pamuk mensucat (ağırlıkça %85 ve fazla pamuk m2 200gr)	4.117	6.622	7.150
Demir/çelikten diğer tüpler, borular, içi boş profiller	7.540	10.119	7.128
Klima cihazları-vantilatörlü, ısı, nem değiştirme tertibatlı	8.353	11.521	6.921
Kadın/kız çocuk için takım elbise, takım, ceket, pantolon vs. (örme)	391	7.051	6.775
Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar (şofbenler)	3.569	5.109	6.745
Televizyon alıcıları, video monitörleri ve projektörler	2.150	3.788	5.951
Kara taşıtları için aksam, parçaları	8.884	6.049	5.824
Diğer örme mensucat (en>30cm, elastomerik/kauçuk iplik=>%5)	2.253	5.444	5.136
Kazak, süveter, hırka, yelek vb. Eşya (örme)	4.665	6.832	5.030
Bakir teller	903	4.586	4.862
Demir/alaşimsız çelikten profil	5.398	6.610	4.650
Demir-çelik tellerden örme halat, kablo, örme hantlar	4.172	4.565	4.557
Buğday unu/mahlut unu	-	-	4.367

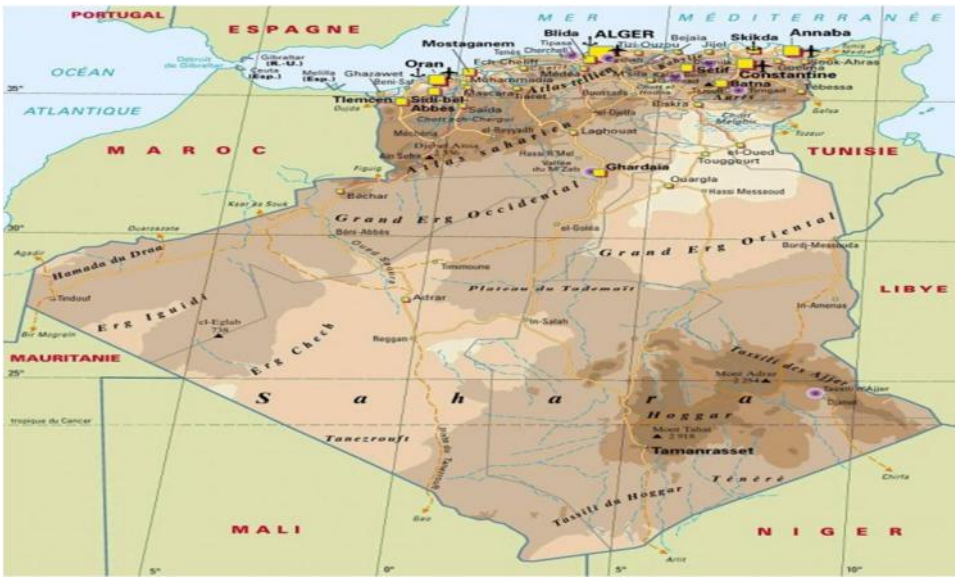
Kaynak :ITC TRADEMAP

5. CEZAYİR DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ

5.1 GENEL BİLGİLER

Coğrafi Konum

Kuzeydoğuda Tunus, doğuda Libya, güneydoğuda Nijer, güneybatıda Moritanya ve Mali, batıda Fas ve Batı Sahra ile çevrilidir. Yüzölçümü 2.381,741 km² ye ulaşmaktadır. Kuzey Afrika'daki en geniş topraklara sahip ülkedir ancak bu toprakların %80i Sahra'da yer alır. Cezayir'in kıyıları genelde dağlara çok yakın ve sarpdır, fazla doğal liman yoktur. (CIA, 2011)

Demografik Göstergeler

Cezayir'in nüfusu 2012 rakamlarına göre; 35.406.303'tür. Kentleşme oranı yıllık %2,3 şeklindedir. Nüfus, Akdeniz kıyısında yoğunlaşmıştır. nüfusun %23'ü yoksulluk sınırının altında yaşar (2006, CIA)

Tablo 31: Demografik Göstergeler, 2011

Nüfus artış hızı	%1.165
Doğum oranı	‰16.64
Ölüm oranı	‰4.72
0-14 yaş arası nüfus oranı	% 24.2
15-64 yaş arası nüfus oranı	%70.6
65 yaş ve üstü nüfus oranı	%5.2

CIA, 2011

Resmi rakamlara göre halkın %99'u Müslümandır. Dolayısıyla; ülke kültürünün en önemli unsurunu İslam medeniyeti oluşturur. Resmi dil Arapça olup Fransızca ve az da olsa Berberi dilleri konuşanlar mevcuttur. 2002 rakamlarına göre; Cezayir'de toplam nüfusun %69,9'u okuma yazma bilir. GSMH'nin %4,3'ü eğitim harcamalarına ayrılır. (2008, CIA)

Genel Ekonomik Durum

Cezayir, büyük doğal gaz yataklarına ve diğer hidrokarbonlara sahip, alt orta gelirli bir ülkedir. Hidrokarbonlar ekonominin temel taşı olup bütçe gelirlerinin %60'ı GSMH'nin %30'u ve ihracat gelirlerinin %95'inden fazlasını oluşturmuştur. Dünyada onuncu en büyük doğal gaz rezervlerine sahip olan bu ülke 6.büyük ihracatçıdır. Petrol rezervleri bakımından dünyanın en büyük 16. Ülkesidir. Cezayir'in dış borcu GSMH'sinin %2'si gibi düşük bir orandadır. Hükümet; ekonominin çeşitlendirilmesi ve kronik işsizlik sorununun çözülmesi için iç ve dış yatırımları hidrokarbon sektörü dışına yönlendirmeye çalışmaktadır. (2011, CIA)

Tablo 32: Temel Ekonomik Göstergeler

DEĞERLER	2010	2011
GSMH (milyar dolar)	-	183,4
Reel Büyüme Hızı (%)	3,3	2,9
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (bin dolar)	7,100	7,200
Enflasyon Oranı (Ortalama %)	3,9	4,0
Kamu Borcu (GSMH'nin %si)	6,6	6,6
İşsizlik Oranı (%)	10	9,7
İhracat (Milyar Dolar)	78,51	57,19
İthalat (Milyar Dolar)	49,84	38,38
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	12,76	18,12
Dış Borç (milyar dolar)	4,344	4,421

Kaynak: CIA

Not: Değerler 2011 ABD doları baz alınarak belirlenmiştir.

2002 yılında kişi başı gelirin 1.748 ABD Doları olduğu düşünüldüğünde kişi başı gelirden geçmiş yıllara oranla önemli bir artış olduğu görülmektedir. Ancak, bu durum genel olarak petrol ve gaz fiyatlarındaki yükselişten kaynaklanmaktadır.

Cezayir ekonomisi ağırlıklı olarak hidrokarbona bağımlıdır. GSMH'nin sektörler bazında dağılımı; %12 tarım, %56.5 endüstri, %31.5 hizmetler şeklindedir. (CIA, 2011) İş gücünün yaklaşık %14'ü tarım, %13.4'ü endüstri %10'u bayındırlık ve inşaat, %32'si kamu, %14.6'sı ticaret ve %16'sı diğer sektörlerde istihdam edilir. (CIA, 2003)

5.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER

Tarım ve Hayvancılık

Hükümet ülkenin önceki dönemde uyguladığı kendine yeterlilik politikasından tedrici olarak uzaklaşmaya başlamış ve daha serbest tarımsal piyasaların oluşmasına yönelmiştir. Cezayir toprak bakımından Afrika kıtasındaki en büyük ülke olmasına rağmen, toplam arazisinin yalnızca % 3,4'ü ekilebilir alandır. Ürün yetiştirmeye Cezayir'in dar ancak verimli kıyı bölgeleri elverişlidir. Resmi rakamlara göre, ekili alanların toplam potansiyel tarım alanına oranı % 18,5'dir ve bu oranın kontrolsüz şehirleşme nedeniyle daha da azalacağı tahmin edilmektedir. Ekilebilir alanın 1/3'ünün mülkiyeti kamuya ait olmakla birlikte, özel sektör tarafından işletilmektedir. (state.gov.tr)

Cezayir'in başlıca ürünleri temelde buğday ve arpa olmak üzere tahıllar, patates ve baklagillerdir. Taze hurma geçen on yıl boyunca Cezayir'in hidrokarbon dışındaki en büyük ihracat kalemini oluşturmuştur. Cezayir'in tüm tarımsal ürün ihracatının yaklaşık 1/3'i hurma ihracatından oluşmaktadır.

Hayvancılık özel sektöre ait sürülerin desteklendiği güney bölgelerinde ve yüksek yaylalarda hala önemli bir rol oynamaktadır. Balıkçılık konusunda 1200 km'lik Akdeniz kıyılarından yeterince yararlanamamaktadır. Balıkçı teknelerinin çoğu küçüktür ve aile mülkiyetindedir.

Sanayi

Hidrokarbonlar dışındaki imalat sanayiinin GSYİH içindeki payı %5 civarındadır. Sektörde endüstriyel üretimin %75'i kamu teşebbüsleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Petrokimya sanayiinin yeterince gelişmediği düşünülmektedir. En az 30 yıllık olan tesisler %50 kapasite ile çalıştırılmaktadır.

Ülke ekonomisi açığını madenlerle kapatmaya çalışmaktadır. 1956'da bulunan petrol ve doğal gaz yatakları dünyanın en zengin yatakları arasındadır. Özellikle Doğu Sahra'da

Çıkarılan petrol ile Batı Sahra'da çıkarılan doğal gaz ihraç ürünlerinin başında gelir. Demir, fosfat, kurşun, çinko, kükürt, cıva ve kömür madenlerinin de işletildiği Cezayir'de petrol, doğal gaz ve diğer madenlerden elde edilen gelir sanayi ve tarıma sermaye olarak kullanılmaktadır.

Madencilik

Cezayir'in petrol rezervleri 12,2 milyar varil olarak tahmin edilmektedir. (CIA,2011) Petrol 1970'lerde Cezayir ekonomisinin merkezini oluşturmaktaydı ancak günümüzde yerini doğal gaza bıraktığı görülmektedir.

Cezayir'in gaz rezervleri 4,5 trilyon m³ olarak tahmin edilmektedir. Ülkede 15 milyar m³ gaz tkutilmekte olup bunun 2/3' enerji santrallerinde kullanılmaktadır. Cezayir, Avrupa'nın toplam gaz ithalatının % 25'ini karşılamaktadır. İhracatın önümüzdeki yıllarda boru hattının geliştirilmesi projesi ve yeni LNG fabrikaları kurulması gibi projelerle birlikte artış göstermesi beklenmektedir. (CIA, 2011)

Güneydoğuda altın ve Mali sınırı yakınlarında elmas yatakları bulunmaktadır. Yüksek değerli maden cevheri demir-kükürt, fosfat, kurşun, çinko, cıva, barit ve antimon çıkartılmakta ve ihraç edilmektedir. Fakat enerji dışı madencilik sektörü ihmal edilmiş olup, kapasite kullanımının sadece % 55 olduğu tahmin edilmektedir. (İBP,2011)

Müteahhitlik Hizmetleri

İnşaat sektörü, 2003 yılı sonundan beri genişlemektedir. Orta vadede konut sektörü, alt yapı inşaatlarının yoğunlaştığı sektör olacaktır. Cezayir, özellikle şehirlerde konut açığı sorunuyla karşı karşıyadır. Tahminlere göre, talebi karşılayabilmek ve konut açığını giderebilmek için gelecek on yıl içerisinde her yıl 175.000 yeni konuta ihtiyaç duyulmaktadır. (İBP, 2011)

İnşaat piyasasındaki büyüme eğilimi Ortadoğu'nun büyük imento üreticileri olan Cezayir'de yatırım yapmaya sevk etmiştir. Bunlara ilaveten ülkedeki sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılabilmesi amacıyla, başta Cezayir ve Oran gibi şehirler olmak üzere, son dönemde hastane inşaatlarında da büyük artışlar yaşanmaktadır.

5.3 DIŞ TİCARET

Genel Durum

Hidrokarbonlar ekonominin temeli olup bütçe gelirlerinin %60'ı, GSMH'nin %30'u ve dış ticaret gelirlerinin yaklaşık %95'ini oluşturmaktadır. Doğal gazda dünyanın onuncu büyük rezervlerine sahiptir ve altıncı en büyük doğal gaz ihracatçısıdır. Petrol rezervlerinde de dünyada on altıncı sırada yer alır. (CIA)

İhracat geliri büyük ölçüde petrol fiyatlarına bağılı olarak değışmektedir. 2003 yılından sonra artan petrol fiyatları sayesinde hükümet yatırım programına başlayabilmiş, bu durum da ithalatta artışa neden olmuştur. Cezayir, 2009 yılında 5,9 milyar ABD Doları, 2010 yılında ise 20,9 milyar ABD Doları dış ticaret fazlası vermiştir.

Tablo 33: Dış Ticaret Göstergeleri (milyar\$)

Değerler	2008	2009	2010	2011	2012
İhracat	79.2	45.1	57.19	78.51	74.3
İthalat	39.4	39.2	38.38	49.4	47.5
Denge	39.8	5.9	18.72	29.11	26.8
Hacim	118.6	84.3	95.48	127.91	121.8

Kaynak: EIU, Country Report, Şubat 2012 ve CIA

Son yıllardaki yüksek petrol fiyatları nedeniyle hidrokarbonlar sektöründeki ihracat oranı, 2003'ten itibaren %98'e yükselmiştir. Diğer taraftan hükümetin çabaları sonucunda hidrokarbonlar dışındaki sektörün ihracatında da artış kaydedilmektedir.

Son yıllarda, ithalatta da artış gözlemlenmektedir. Gıda ithalatı, genel ithalat içerisinde önemli bir paya sahip olup, miktarı iç üretimle bağlantılıdır. Tüketim malları ithalatı, petrol gelirleri ve tarımsal üretime göre değışiklik göstermektedir. Son yıllarda Cezayir'de petrol ve doğal gaz üretimi ile alt yapı alanlarındaki yatırımlar nedeniyle, son yıllarda sermaye malları harcamalarında bir artış görülmektedir.

Başlıca Ülkeler İtibarı ile İthalat ve İhracat Değerleri

Bir yandan tarımsal üretimin, diğer yandan sanayi alt yapısının yetersizliğı nedeniyle pek çok tüketim mamulünü dışarıdan almak durumunda kalan Cezayir, ihtiyaçlarını karşılamak üzere, yıllar itibarıyla sürekli artan miktarlarda ithalat yapmaktadır. Avrupa Birliğı Cezayir'in en önemli ticaret ortağı konumundadır.

Tablo 34: Başlıca Ülkeler İtibariyle İthalat, (bin \$) 2008-2010

ÜLKELER	2008	2009	2010
Fransa	8.108.167	6.959.564	6.933.296
Çin	2.741.975	4.180.239	4.000.129
İtalya	4.402.728	3.598.025	3.794.879
İspanya	3.191.765	2.322.343	2.692.530
Almanya	2.182.172	2.039.965	1.889.088
Güney Kore	768.091	1.094.919	1.515.112
Türkiye	1.613.479	1.782.013	1.506.646
Belçika	1.329.667	1.35.643	1.465.634
Rusya	1.120.545	1.43.000	1.269.614
ABD	1.243.239	1.108.769	1.194.364
Japonya	1.058.473	720.374	958,818

Kaynak : ITC Trademap

Ülkeler itibariyle ithalatında en önemli ülke Fransa olup, bunu sırasıyla İtalya, Çin, İspanya, Almanya, ABD, Arjantin, Brezilya, Kore ve Türkiye izlemektedir. 2011 yılı ithalatında, Avrupa ülkelerinden Fransa, İtalya, İspanya, Güney Amerika ülkelerinden Brezilya, Arjantin ile Uzakdoğu ülkelerinden Hindistan ve Çin ile ticaretinde önemli artışlar olmuştur. (müşavirlikler.net)

Ülkeler itibariyle ihracatında en önemli ülke ABD'dir. Bunu sırasıyla İtalya, İspanya, Fransa, Hollanda, Kanada, Belçika ve Türkiye izlemektedir.

Tablo 35: Başlıca Ülkeler İtibariyle İthalat, (bin \$) 2008-2010

ÜLKELER	2008	2009	2010
ABD	20.032.289	11.150.476	14.943.690
İtalya	1.536.528	8.418.310	10.489.393
İspanya	9.503.082	5.288.849	5.985.935
Kanada	7.251.603	3.310.431	3.445.954
Fransa	7.082.517	3.817.858	3.073.577
Hollanda	3.746.262	2.479.129	2.865.761
Brezilya	2.497.273	1.381.386	2.361.294
Türkiye	3.261.176	2.027.908	2.274.924
Belçika	2.099.362	1.420.786	2.220.448

Fas	981.313	702.119	1.362.431
Çin	849.219	946.620	1.173.931
Almanya	2.582.883	903.456	918.653

Kaynak: Trademap

Madde grupları itibariyle ihracatında en önemli kalemi enerji maddeleri oluşturmaktadır. Cezayir'in ihracatının %98'ini hidrokarbonlar, %1'ini imalat sanayi ürünleri, kalan kısmı da bazı hammadde ve tarım ürünleri oluşturmaktadır.

İhraç Ettiği Başlıca Ürünler

Tablo 36: İhraç Ettiği Başlıca Ürünler, (bin \$) 2008-2010

ÜRÜNLER	2008	2009	2010
Ham petrol	41.649	21.284	24.164
Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	28.990	17.855	20.307
Petrolden elde edilen yağlar	6.722	4.976	8.674
Başka yerde belirtilmemiş ürünler	0	0	1.222
Otomobil	23	165	477.377
Saf amonyak / amonyağın sulu çözeltileri	301.081	147.002	261.408
Tabii kalsiyum/alüminyum/fosfat ve tebeşir	137.172	75.843	144.539
Demir/çelik döküntü ve bunların külçeleri	190.305	83.007	140.878
İşlenmemiş çinko	53.352	36.764	109.078
Hidrojen, Asıl Gazlar ve Diğer Ametaller	51.329	45.763	81.099
Taşkömürü Katranından Elde Edilen Yağlar	456.659	311.795	72.806
Kamış/Pancar Şekeri	112	6.586	52.621
Gazete Kağıdı	28	0	24.699
Hurma, İncir, Avokado, Guava Armudu Mango	20.013	14.308	20.898
Cam, Levha Yaprak Halinde Parlatılmış Cilalı	17.304	16.073	20.481
Buğday ve Mahlut	0	0	18.594

Kaynak: ITC Trademap

İthal Ettiği Başlıca Ürünler

Tablo 37: İthal Ettiği Başlıca Ürünler, (bin \$) 2008-2010

ÜRÜN ADI	2008	2009	2010
Otomobil	2.028.988	1.523.954	1.832.721
Başka Yerde Belirtilmemiş Ürünler	593	0	1.633.985

Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar	1.385.236	1.465.590	1.321.529
Tedavide Kullanılmak Üzere Hazırlanan İlaçlar	1.656.166	1.509.410	1.296.728
Buğday ve Mahlut	3.174..187	1.830.346	1.054.753
Demir/Çelik Çubuklar	2.152.101	1.487.243	1.033.057
Süt/ Krema	1.164.568	799.745	771.162
Turbojetler ve Diğer Gaz Türbinleri	672.517	647.326	765.975
Demir/Çelikten Dikişsiz Tüp, Boru, İçi Boş Profil	1.510.626	1.982.447	620.473
Kamış/ Pancar Şekeri ve Kimyaca Saf Sakkaroz	410.511	540.537	584.378
Hava- Vakum Pompası, Hava Gaz Kompresörü, Vantilatör,Aspiratör	244.656	479.850	556.466
Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar	65.099	90.878	520.361
Isı Değişikliği Yöntemi ile Maddeleri İşlemek İçin Cihazlar	162.040	438.234	507.035
Ham Petrol	57	35	457.557
Musulukçu, Borucu Eşyası- Basınç Düşürücü, Termostatik Valf Dahil	454.611	584.291	452.186
Uzunlamasına Kesilmiş Biçilmiş Ağaç	495.806	444.901	436.860
Demir/Çelikten İnşaat ve Aksamı	587.029	849.538	407.849
Kara Taşıtları İçin Aksam ve Parçaları	282.395	490.850	385.502
Dozerler, Greyder, Skreyper v.s	590.670	552.662	383.847
Toprak, Taş, Metal cevheri Ayıklama vb. için makineler	307.899	324.696	316.005

5.4 TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Cezayir, 2012-2013 döneminde Ekonomi Bakanlığı tarafından Öncelikli Ülkeler'den birisi olarak belirlenmiştir

Tablo 38: İkili Anlaşma ve Protokoller

Anlaşma / Protokol	İmza Tarihi
Ticaret Anlaşması	09.05.1979
Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	20.10.1983
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	02.08.1994
Deniz Taşımacılığı ve Seyrüseferine İlişkin Anlaşma	25.02.1998
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	03.06.1998
Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması	05.10.2000
Gümrükler Arası İşbirliği Anlaşması	08.09.2001
KEK 8. Dönem Protokolü	23.09.2004
Dostluk ve İşbirliği Anlaşması	23.05.2006

Kaynak : TC Ekonomi Bakanlığı

Yıllara Göre İhracat İthalat Oranları

Türkiye ile Cezayir arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerde son yıllarda görülen büyük gelişmeye rağmen, dış ticaret dengesi Cezayir lehine seyretmeye devam etmektedir.

Tablo 39: Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon\$), 2005-2011

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2005	807.138	1.694.988	2.502.127	-887.850
2006	1.020.696	1.864.526	2.885.222	-843.829
2007	1.231.724	2.108.491	3.340.216	-876.766
2008	1.613.644	3.262.175	4.875.820	-1.648.531
2009	1.780.135	2.028.114	3.808.250	-247.978
2010	1.504.590	2.276.017	3.780.608	-771.427
2011	1.471.379	2.716.334	4.187.713	-1.244.954

Kaynak: TÜİK

Cezayir'den petrol ürünleri, LNG ve LPG alımlarının artmasıyla, dış ticaret dengesi yaklaşık 15 yıldır ülkemiz aleyhine gelişme göstermektedir.

Tablo 40: Başlıca İhrac Ettiği Ürünler,(bin\$) 2009-2011

ÜRÜNLER	2009	2010	2011
Otomobil, Steysin Vagonlar	238.626	304.156	272.362
Buzdolapları, Dondurucular, Soğutucular, Isı Pompaları	30.963	32.516	46.999
Demir / Çelikten Diğer Tüp ve Borular	329.208	164.461	45.904
Çikolata ve Kakao İçeren Diğer Gıda Müstahzarları	29.207	38.274	41.845
Demir/ Alaşimsız Çelikten Profil	37.735	23.903	36.990
Erkek Çocuk İçin Takım, Elbise, Ceket vs.	47.079	34.324	35.279
Dozerler, Greyder, Skreyper, Ekskavatör vb.	23.979	13.505	27.254
Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Araçlar	12.025	16.650	25.381
Kara Taşıtları İçin Aksam, Parçaları	18.648	22.363	23.631
Toprak, Taş, Metal Cevheri vb. Ayıklama	21.089	17.552	23.013
Demir – Çelik Soba, Ocak, Izgara vb. Ev Eşyası	12.436	16.938	22.573
Kauçuktan Yeni Dış Lastikler	12.159	14.680	22.382
İzole Edilmiş Tel, Kablo; Fiber Optik Kablolar	17.407	12.785	21.777
Demir / Çelikten İnşaat ve Aksamı	47.509	16.305	21.727
Toplu Yolcu Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar	25.891	16.201	16.139

Ekmek, Pasta, Kek, Bisküvi vs.	6.886	12.156	15.201
Kakao İçermeyen Şeker Mamulleri	6.829	6.838	14.510
Eşya Taşıma Ambalajı İçin Plastik Mamulleri	5.938	7.364	10.315
Dokunmuş Halılar, Yer Kaplamaları	2.663	5.879	10.043
Diğer Kabuklu Meyveler (Taze/Kurutulmuş)	383	6.977	9.529
Diğer Mobilyalar vb. Aksam, Parçaları	4.481	6.928	9.581
Demir/Çelik Yassı Mamul, Kaplı, Sıvanmış	6.230	3.855	8.345
Kağıt/Karton vb. Esaslı Kutu, Kılıf, Torba vb. Eşya	6.260	13.391	8.175
Prefabrik Yapılar	21.687	8.031	7.496
Tohumları Temizleme, Ayırma, Öğütme vb. Cihazlar	7.137	2.004	7.311
Sabunlar, Yüzey Aktif Organik Maddeler	5.851	7.034	7.287

Kaynak: Trademap

Cezayir, uzun yıllar dışa kapalı kaldıktan sonra gerçekleştirilen sosyal ve ekonomik açıklık politikaları sayesinde büyük bir tüketim toplumu olma eğilimine girmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, önümüzdeki yıllarda alım gücü artan ve tüketimde de ilerleme kaydeden bir toplum olması beklenmektedir.

Bunların yanı sıra, son yıllarda gerçekleştirilmeye çalışılan dışa açılma neticesinde tüketim isteklerinde büyük artış gözlenmektedir. Halkın, başta Fransız malları olmak üzere Avrupa mallarına ilgisi çok fazladır. Özellikle, nüfusun genç kesimi Batılı tarzda yaşamaya, giyinmeye özen göstermektedir. Bu nedenle, hazır giyim-konfeksiyon, ayakkabı gibi sektörlerde gençler hedef kitle olarak seçilebilir.

6. FAS KRALLIĞI

6.1 GENEL BİLGİLER

Coğrafi Konum

Fas Krallığı Cezayir ve Batı Sahra arasında yer almakta olup; 446,550 km²lik alan kaplamaktadır. Ülkenin kuzeyinde, Atlantik Okyanusu'nu Akdeniz'e bağlayan ve Fas ile İspanya'yı birbirinden ayıran Cebelitarık Boğazı bulunur. Atlantik Okyanusu'ndan, Cebelitarık Boğazını çevreleyip Akdeniz'de son bulan uzun bir sahil şeridi vardır.

Demografik Göstergeler

Demografik profil ülkenin genç bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Nüfus artışı hızlıdır. Fas nüfusunun günümüz itibarıyla 32,3 milyon civarında olduğu belirtilmektedir. Nüfusun %99'unu Arap ve Berberiler oluşturur.

Tablo 41: Demografik Göstergeler, 2011

Nüfus artış hızı	%1,054
Doğum oranı	%18,97
Ölüm oranı	%4,76
0-14 yaş arası nüfus	%27,8
15- 64 yaş arası nüfus	%66,1
65 yaş üstü nüfus	%6,1

Nüfusun büyük kısmı, Akdeniz ovaları ve Atlas Okyanusu'na yakın kuzey kesimlerdeki ovalarda yaşamaktadırlar. Nüfusun en yoğun olduğu iki kent Casablanca ve Rabat'tır. 2010 yılı itibariyle ülkede kentleşme oranının %58 seviyesine ulaştığı bilinmektedir.

2008 yılı itibariyle GSMH'nin %5,6'sı eğitim harcamalarına ayrılmaktadır. Eğitim açısından değerlendirildiğinde okuryazar oranı bölge ülkelerine göre yüksek olmakla birlikte ilkokul sonrası eğitimde sorunlar yaşanmaktadır. Diğer taraftan sağlık hizmetleri açısından şehirlerde sorun yaşanmamaktadır ancak kırsal kesimde içme suyu ve sağlık hizmetlerinin sunumu yetersizdir

Genel Ekonomik Durum

1980'li yıllardan itibaren Fas; IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği içinde başarılı bir ekonomik reform sürecine girmiş, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi, yeni yatırım kanunu, özelleştirme programı ve bankacılık sisteminin iyileştirilmesine gidilmiştir. Fas ekonomisinin son 10 yılda tarım ve fosfat sektörlerine olan bağımlılığı azalarak imalat ve hizmet sektörlerinin GSYİH'daki payları artmıştır. GSYİH, tarım sektörünün performansına göre yıllar itibariyle değişkenlik göstermektedir.

İşsizlik önemli bir sorun olarak görülmektedir. 2011 yılında işsizlik %9 civarındadır. 15-24 arası genç nüfusun %21'i işsizdir.

Fas ekonomisi 2009 yılının son çeyreğinde % 7,8 oranında büyüyerek küresel ekonomik krizin etkilerinden kurtulmaya başladığının sinyallerini vermeye başlamıştır. Büyümede tahıl hasatının oldukça verimli gerçekleşmesinin önemli rol oynadığı belirtilmektedir. 2011-2015 yılları arasında GSYİH'nın yıllık ortalama % 4,7 oranında büyümesi tahmin edilmektedir. 2011 yılında büyüme % 4,6 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 42: Temel Ekonomik Göstergeler, 2010-2011

DEĞERLER	2010	2011
GSMH (milyar dolar)	-	101,8
Reel Büyüme Hızı (%)	3,7	4,6
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Bin Dolar)	4,900	5,100

Enflasyon Oranı (Ortalama %)	1	1,9
KAMU BORCU (GSMH'sinin %Si)	61,1	65
İhracat (Milyar Dolar)	17,58	20,52
İthalat (Milyar Dolar)	32,65	39,42
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-4,209	-8,041
Dış Borç (Milyar Dolar)	26,56	28,08

Kaynak: CIA THE WORLD FACTBOOK

Resmi rakamlara göre 2007 yılı itibariyle ülke nüfusunun yaklaşık %17'si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu oran yıllar itibarıyla artış göstermektedir. Yoksulluk oranı şehirlerde kırsal kesime göre farklılık göstermektedir. Nüfusun %47'sini barındıran kırsal kesimde yoksulluk oranı % 27, %53'ünü barındıran kentsel kesimde %12'dir.

Fas, ekonomisini tarım, imalat, balıkçılık ve turizm sektörü gelirleri ile ayakta tutmaktadır. Dış borç yükünün fazla olmaması nedeniyle yaşanan küresel ekonomik krizden göreceli olarak daha az etkilenmiştir. Orta vadede ekonominin güç kazanması beklenmektedir.

GSMH'nin %16,6'sı tarım, %32'si endüstri, %51,2'si hizmetler sektörü oluşturmaktadır. İş gücünün %44,6'sı tarım %19,8'i endüstride %35,5'i hizmetler sektöründe çalışmaktadır.

6.2 ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER

Tarım ve Hayvancılık

Ülkenin kıyı kesimleri tarıma uygun bir iklim ve toprak yapısına sahiptir. Fas'ta 8,7 milyon hektar ekili alan bulunmaktadır. Balıkçılık önemli bir gelir kalemidir.

Ülkede ihracata yönelik üretim yapan modern ve büyük ölçekli çiftlikler bulunmaktadır. Tarımda en çok tahıl, baklagiller, zeytin ve narenciye üretimi gerçekleştirilir. Fas, süt ürünleri konusunda kendi kendine yeterli olup tahıl, şeker, yağ ve çay ithal edilmektedir. En önemli tarımsal ihraç ürünleri; narenciye, domates, taze patates, şaraplık üzüm olan Fas'ta zeytin ve zeytinyağı üretimi hem yurt içi tüketim, hem de ihracata yönelmektedir. Fas tarım ürünleri, AB piyasasında daha kaliteli ürünler sunan Yunanistan, İspanya ve Türkiye kaynaklı tarım ürünleri ile rekabet içindedir.

Sanayi

Gıda işleme sektöründe konserve meyve, balık, un ve bitkisel yağlar başta gelmektedir. Hem ihracat (konserve meyve, sebze ve balık) hem de iç tüketim (un, şeker, bitkisel yağ) için üretim yapılmaktadır. Tekstil sektörü ekonomik büyüme içinde önemli bir paya sahiptir. Ülkenin en önemli ihracat sektörü olan tekstil; 2003 yılında toplam ihracatın 2/3'sini oluşturmuştur. Diğer taraftan elyaf, iplik, kumaş ve aksesuarların ithalatı toplam ithalatın %12'sini oluşturmaktadır. İplik ve kumaş gibi hammaddeler ve ara ürünler ithal edilmekte, bitmiş ürün olan hazır giyim ürünleri ise ihraç edilmektedir. Ülkedeki ilaç sektörü hızlı bir büyüme göstermekte ve iç ihtiyacın %80'ini karşılamaktadır.

Madencilik

Madencilik sektörünün en önemli ayağı fosfat üretimidir. Ülkedeki toplam fosfat rezervinin 58 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. Son yıllarda ortalama fosfat üretimi 21-23 milyon ton, ihracat 10-12 milyon ton civarında gerçekleşmektedir. Fas, ham fosfat, fosforik asit ve gübre ihracatında dünyada ilk sırada yer almaktadır. Madencilik sektöründe fosfat dışında, gümüş, bakır, çinko ve kobalt üretimi de yapılmaktadır.

Turizm

Turizm ülkenin önemli gelir ve istihdam kaynaklarından biridir. Fransa, Almanya, İspanya, İngiltere, İtalya ve ABD en önemli müşterilerdir. Bu sektörde gelir genel olarak artan bir eğilim içerisinde. Bu sektöre yabancı yatırımların çekilmesi konusunda hükümet ciddi çalışmalar yürütmektedir. Turizm sektöründe Fransız, İngiliz, Suudi Arabistan, Alman ortak yatırımları bulunmaktadır. Ancak sektör politik krizlerden etkilenmeye açıktır. Son dönemde ülkeyi ziyaret eden batılı turist sayısı azalırken, ülkeye Arap ülkelerinden gelen turist sayısı artmaktadır.

Müteahhitlik Hizmetleri

Sektör ülke ekonomisinde GSYİH katkısı ve istihdam içindeki payı dikkate alındığında önemli bir konumdadır. Sektör büyüklüğü 2008 yılında ülkede üretilen toplam katma değer %7'sine denk gelen bir iş hacmine ulaşmıştır. İstihdam içinde de; faal nüfusun yaklaşık %7,5'lük kısmı bu sektörde çalışmaktadır.

Enerji

Fas'ın doğal gaz üretimi yılda 60 milyon m³'tür. (2009,CIA) Ülkenin doğal gaz rezervleri ortalama 100 milyar ft³ civarındadır. Fas'ın 2020 yılına kadar doğal gaz tüketiminin yılda 5

milyar m³'e çıkması beklenmektedir. Söz konusu gazın sıvılaştırılmış doğal gaz olması (LNG) ve bu ihtiyacı karşılamak üzere LNG terminallerinin inşaatı planlanmaktadır.

Kömür ihtiyacının büyük kısmını Amerika, Kolombiya ve Kuzey Afrika'dan karşılamaktadır. Kömür ağırlıklı olarak enerji tesislerinde kullanılmaktadır. Ülkenin elektrik ihtiyacı her yıl ortalama %7 artmaktadır.

6.3 DIŞ TİCARET

Genel Durum

Tablo 43: Dış Ticaret Göstergeleri, (milyar \$) 2008-2011

DEĞERLER	2008	2009	2010	2011
İhracat	20,3	13,9	14,4	16,2
İthalat	42,3	33	34,1	35,6
Ticaret Hacmi	62,6	46,9	48,5	51,8
Ticaret Açığı	- 22	- 19,1	- 19,7	- 19,4

Başlıca Ülkeler İtibarı İle İthalat ve İhracat Değerleri

Ülke ithalatında sanayi ürünleri öncelikli sıradadır. En fazla ithal edilen ürünler ham petrol, petrol yağları, makine ve ulaşım araçları, tekstil ürünleri ve kimyasallardır. Avrupa Birliği Fas'ın en önemli ticaret ortağı konumundadır. İthalatın yaklaşık yarısı ve ihracatın % 70'ten fazlası Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılmaktadır. Fransa en önemli tedarikçi ülke konumunda olup İspanya ikinci en büyük tedarikçidir. Fransa aynı zamanda Fas'ın en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkedir.

Tablo 44: Başlıca Ülkeler İtibarıyla İthalat, (bin \$) 2007-2010

Ülkeler	2007	2008	2009	2010
Fransa	5,007,745	6,354,906	5,180,795	6,008,377
İspanya	3,299,035	4,731,775	3,982,685	2,994,661
Suudi Arabistan	1,747,298	2,832,719	1,433,382	2,295,485
Çin	1,855,522	2,406,748	2,580,374	2,264,038
Rusya	1,570,767	2,116,353	927,536	2,129,710
ABD	1,929,901	2,162,735	2,352,315	1,913,611
Almanya	1,508,060	1,973,070	1,793,927	1,574,706

İtalya	2,035,719	2,817,443	2,155,072	1,550,666
Cezayir	790,758	981,313	702,119	1,362,431
Brezilya	555,485	715,411	753,430	893,895
Türkiye	848,146	1,079,004	717,177	849,742
Irak	7,743	483,957	643,497	833,962
Portekiz	384,940	522,439	383,676	637,763

Kaynak: TRADEMAP

Tablo 45: Başlıca Ülkeler İtibariyle İhracat, (bin \$) 2007-2010

Ülkeler	2007	2008	2009	2010
Fransa	4,080,820	4,103,556	3,426,887	4,042,032
İspanya	3,032,025	3,632,739	2,951,496	2,535,578
Hindistan	555,461	1,371,604	740,668	1,140,868
Hollanda	375,004	477,015	374,841	935,915
Almanya	360,165	526,197	431,785	731,121
ABD	345,978	793,701	457,371	673,936
İtalya	745,276	946,642	646,031	645,412
Brezilya	468,124	982,860	298,158	496,332
Çin	112,094	162,834	150,503	457,541
İngiltere	754,428	697,504	457,103	413,585
Rusya	183,279	298,605	172,293	379,716
Singapur	28,685	295,424	214,311	340,017
Belçika	360,730	675,864	250,169	336,077
Türkiye	134,244	295,645	177,054	299,951
İsviçre	167,737	273,888	226,968	295,571
Portekiz	258,038	218,966	168,685	235,615

Kaynak: TRADEMAP

Tablo 46: İthal Ettiği Başlıca Ürünler, (bin\$), 2007-2010

Ürün Adı	2007	2008	2009	2010
Ham Petrol	3,216,952	3,983,398	2,138,626	3,528,687
Petrol Gazları Ve Diğer Gazlı Hidrokarbonlar	1,171,369	1,611,493	1,247,230	2,426,073
Petrol Yağları Ve Bitümenli Minerallerden Yağlar	1,390,508	2,530,504	2,252,070	2,098,964
Otomobil	1,072,167	1,434,770	1,181,741	1,736,550
Bugday Ve Mahlut	1,129,025	1,613,508	683,063	1,127,336
Kamıs/Pancar Sekeri Ve Kimyaca Saf Sakkaroz (Katı)	241,298	288,959	424,727	594,703

Otomatik Bilgi İşlem Makineleri, Üniteleri	338,490	400,859	365,101	487,908
İzole Edilmiş Tel, Kablo	651,632	683,543	396,413	485,238
Her Nev, Kükürt	336,310	1,608,197	166,158	466,558
Soya Yağı Ve Fraksiyonları	299,476	484,515	337,400	425,480
Taş kömürü; Taş kömüründen Elde Edilen Briketler, Topak Vb. Katı Yakıtlar	390,132	667,346	490,746	408,172
Demir/Alasımsız Çelikten Yarı Mamuller	386,029	781,797	460,902	390,055
Radyo/Televizyon Yayını İçin Verici Cihazlar; Televizyon, Dijital, Görüntü Kaydedici	441,785	431,776	398,304	388,078
Diotlar, Transistörler Vb. Yarı İletkenler, Piezo Elektrik Kristaller	444,354	393,168	253,942	378,900
Kendinden Hareketli Demiryolu Tramvay Vagonları	83,431	89,490	52,328	367,215
Saf Amonyak/Amonyakın Sulu Çözeltileri	111,442	160,193	91,310	322,916

Kaynak: TradeMap

Tablo 47: İhrac Ettiği Başlıca Ürünler, (bin \$) 2007-2010

Ürün Adı	2007	2008	2009	2010
İzole Edilmiş Tel, Kablo	991,098	1,491,433	1,215,641	1,793,190
Azot, Fosfor Ve Potasyum Gibi; İki/Ucunun Karışımları	622,430	926,304	573,468	1,563,023
Difosfor Pentaoksit; Fosforik Asit Ve Polifosforik Asitler	1,076,438	2,976,699	1,001,139	1,319,440
Tabii Kalsiyum; Tabii Alüminyum Kalsiyum Fosfat Ve Fosfatlı Tebessir	711,984	2,305,623	642,755	871,155
Kadın/Çocuk için Takım, Takım Elbise, Çeket vs.	963,119	963,434	930,593	787,083
Turuncgiller (Taze/Kurutulmuş)	267,062	420,730	280,916	605,539
Diotlar, Transistörler Vb. Yarı İletkenler,	696,505	587,518	486,972	575,073
Domates	203,923	265,450	254,989	571,284
Hazırlanmış/Konserve Edilmiş Balıklar; Balık Yumurtası Ve Havyar	476,935	589,876	602,683	538,487
Yüksek Sıcaklıkta Taskomuru Katranının Damıtılmasından Elde Yağlar	226,221	413,113	175,436	425,250
Erkek/ Çocuk İçin Takım, Takım Elbise vs.	558,318	515,915	435,902	386,322
Fosfatlı Mineral/Kıymasal Gübreler	246,689	496,587	127,402	332,176
Gumus (Ham/Yarı İşlenmiş, Pudra Halinde)	86,953	110,993	106,883	320,073
Tisort, Fanıla, Diğer İç Giyim Eşyası (Orme)	359,134	292,017	239,393	255,481

Kaynak: TradeMap

6.4 TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Tablo 48: İkili Anlaşma ve Protokoller

Anlaşma/Protokol	İmza Tarihi
Ticaret Anlaşması	16.05.1972
Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	20.06.1984
İGEME ile Fas İhracatı Geliştirme Merkezi (CMPE) Arasında İşbirliği Protokolü	1984
Hava Ulaştırması Anlaşması	24.09.1985
Deniz Ulaştırması Anlaşması	26.03.1987
Türkiye-Fas Hükümetler Arası Daimi Komisyon Kurulmasına Dair Anlaşma	12.07.1988
Turizm İşbirliği Anlaşması	27.08.1992
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	08.04.1997
Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu ile Fas Zanaat Odaları Federasyonu Arasında İşbirliği Protokolü	2000
Gümrük Konularında Karşılıklı İdari ve Teknik Yardım Anlaşması	13.05.2003
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	07.04.2004
Serbest Ticaret Anlaşması	07.04.2004
Türkiye-Fas 8. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	07.04.2004
Karayolları Ulaşımı Altyapısı Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşmasının	30.03.2005
Sağlık Alanında İşbirliğine Dair Anlaşma	30.03.2005
Su Alanında Teknik İşbirliği Anlaşması	26.11.2008

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü

Tablo 49: Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri (bin\$), 2005-2011

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
2005	370.824	143.231	227.593	514.055
2006	551.377	173.902	377.474	725.279
2007	721.594	198.460	523.134	920.054
2008	957.768	360.519	597.249	1.318.288
2009	600.456	234.729	365.727	835.185

2010	623.957	396.797	227.522	1.021.116
2011	920.782	419.945	500.837	1.340.727

Kaynak: TÜİK

Tablo 50: Türkiye'nin Fas'a İhracatında Başlıca Ürünler (bin\$) 2009-2011

ÜRÜN ADI	2009	2010	2011
Demir/alaşimsız çelikten profil	71,53	55,37	83,21
Demir/alaşimsız çelikten yarı mamuller	51,43	59,00	76,83
Pamuk men (dokuma %85 < pamuklu 200g/m2 den fazla)	23,75	35,13	44,70
Otomobili, steysin vagonlar, yarış arabaları	27,27	36,73	39,41
Demir/çelikten diğer tüp ve borular-kaynaklı vb.-çapı>406, 4mm	0,02	0,00	35,38
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	7,51	1,41	35,07
Demir/çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600mm. Fazla	1,73	5,24	34,11
Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	20,09	21,67	29,80
Bakırdan ince, kalın, örme vb. Halatlar (elektrik-izole hariç)	0,00	9,23	22,46
Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	15,86	17,65	21,40
Kara taşıtları için aksam, parçaları	15,98	13,67	20,12
Kauçuktan yeni dış lastikler	11,10	11,80	15,23
Traktörler	25,10	11,85	14,22
Diğer örme mensucat	17,96	14,82	13,96
Motosiklet, mopetler, motorlu bisikletler, sepetler	12,47	13,26	13,95
Pamuk men (ağırlıkça %85 ve fazla pamuk m. kare 200gr)	8,28	12,28	13,69
Diğer örme mensucat (en>30cm, elastomer/kauçuk iplik=>%5)	6,21	6,46	11,68
Pamuk men (dokumalar, ağırlıkça % < 85 ten az pamuk içeren, <= 200 g/m ²)	6,45	9,29	10,18
Klima cihazları-vantilatörlü, ısı, nem değiştirme tertibatlı	4,61	7,41	9,86
Dokunmuş halılar, yer kaplamaları (kilim, sumak, karaman vb)	4,65	5,84	9,79
Çamaşır yıkama makineleri	5,06	6,73	8,98
Diğer devamsız sentetik liften dokumalar	5,41	6,94	8,47
Sentetik iplik, monofil, şeritlerle dokumalar	6,38	5,78	7,88
Devamsız suni liften dokumalar (ağırlıkça %85 < suni)	1,22	2,24	7,67
Demir-çelik soba, ocak, ızgara, ocak, mangal vb. Ev eşyası	6,69	6,88	7,37
Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb	2,90	4,17	7,04
Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	5,61	1,74	7,00
Sentetik lif ipliği (dikış ipliği hariç) (toptan)	3,57	4,27	6,75
Toplu halde yolcu taşımağa mahsus motorlu taşıtlar	0,56	1,30	5,81

Pamuk (dikiş hariç) ipliği (ağırlık; =>%85 pamuk) (toptan)	6,48	5,43	5,71
Saf amonyak/amonyağın sulu çözeltileri	0,00	0,00	5,55
Televizyon alıcıları, video monitörleri ve projektörler	0,62	2,42	5,35
Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	2,92	3,36	5,11
Pamuk men (dokuma, %85 >pamuklu, suni-sentetik karışık, 200g/m2 den ağır)	3,26	2,92	4,89
Demir/çelik depolar, sarnıçlar, küvler (hacim>300lt)	0,14	0,07	4,75
Motosiklet ve motorsuz tekerlekli taşıtların aksam, parçaları	1,70	2,70	4,54
Elektrikli su ısıtıcıları, elektro termik cihazlar (şofbenler)	4,04	3,03	4,51

Kaynak: TradeMap

7. TRB1 DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

TRB1 Bölgesi ithalat ve ihracat rakamları Türkiye ortalamasına göre oldukça düşük seviyededir. İhracat sıralamasında 23. sırada yer alan bölgemiz de kendi içinde homojen bir ekonomik performans sergilememekte özellikle Bingöl ve Tunceli illerinin bölgenin diğer illeri olan Malatya ve Elazığ'a göre ciddi oranlarda geri kaldığı görülmektedir.

Tablo 51: TRB1, Toplam İhracat Değerleri, 2008-2011

İL	2008	2009	2010	2011
MALATYA	243,090,008,33	214,318,969,33	329,389,417.14	350,221,960,95
ELAZIĞ	37,272,510,37	16,913,386,99	37,016,686,60	40,183,766,80
BİNGÖL	616,445,06	1,221,914,66	3.495.882.93	2.685.384.05
TUNCELİ	1,546,172,46	19,363,12	25,780,75	0

Tablo 52: TRB1, Ülkeler Bazında İhracat Değerleri, 2010-2011

		2010 İhracat- USD	2011 İhracat - USD	İlin Toplam İhracatından Aldığı Pay 2010	İlin Toplam İhracatından Aldığı Pay 2011
BİNGÖL	CEZAYİR				
	FAS				
	LİBYA	599.454,27	65.478,50	17,15%	2,44%
	MISIR				
	TUNUS				
ELAZIĞ	CEZAYİR	177.208,85	31.109,63	0,48%	0,08%
	FAS				
	LİBYA	1.259.727,84	77.884,32	3,40%	0,19%
	MISIR	204.023,35	102.911,50	0,55%	0,26%
	TUNUS				
MALATYA	CEZAYİR	933.417,92	2.577.452,00	0,28%	0,74%
	FAS	688.456,00	2.500.349,03	0,21%	0,71%
	LİBYA	133.200,00	42.388,36	0,04%	0,01%
	MISIR	2.456.652,00	2.027.963,00	0,75%	0,58%
	TUNUS		97.309,99		0,03%

İller bazında sektör rakamlarına kısaca göz atacak olursak; Bingöl ili ihracatında ilk sıraları ağaç mamulleri, çimento ve toprak ürünleri, demir-çelik ürünleri, demir ve demir dışı

metaller, hayvancılık ve su ürünleri, elektrik, elektronik hazır giyim konfeksiyon ve kimyevi madde ve mamulleri oluşturduğunu görürüz. Elazığ'da bunlara ek olarak halı, hazır giyim ve konfeksiyon, tekstil ve hammaddeleri hububat, bakliyat, yağlı tohumlar vs. ürünler ihracat açısından önemlidir. Malatya'da Elazığ'ın ihraç ettiği ürünlere ek olarak deri ve deri mamulleri fındık ve mamulleri, kimyevi maddeler ve mamulleri, kuru meyve ve mamulleri, zeytin ve zeytinyağı ve yaş meyve-sebze ihracatı ön plandadır.

7.1 TRB1'in İhracat Potansiyeli Hakkında Değerlendirme

MISIR'A İHRAÇ POTANSİYELİ

Mısır ekonomisinde petrol ve doğal gaz çok önemlidir. Petrol ve doğal gazın yeryüzüne çıkarılması, nihai ürün haline getirilmesi ve taşınması aşamalarında, demir veya çelikten ince ve kalın borular ve içi boş profiller önemli yer tutmaktadır. Bununla birlikte, ülke sanayisinin ve müteahhitlik sektörünün gelişimine paralel olarak gelecek yıllarda demir-çelik ürünleri, düz cam, inşaat demiri, sıhhi tesisat malzemeleri ve bakır levha talebinde ciddi bir artış beklenmektedir Mısır, otomotiv yedek parçaları konusunda da ithalata bağımlıdır. 2011 yılında sektörde en çok taşıt parça, aksam ve aksesuarları ve dış lastik ithalatı yapmıştır.

Tablo 52: Sektörel Bazda TRB1'in Mısır'a İhracat Potansiyeli

Potansiyel Ürün	Ülkenin Toplam İthalatı (2011) (Milyon\$)	Trb1 'in Toplam İhracatı (2011) (Bin \$)	Dünya İthalatında Ülkenin Payı
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	889	5,47	-
Demir – Çelik Ürünleri	3076	1.11	-
Endüstriyel Bitkiler	105		4,6
Makine ve Aksamları	982	737.129	-
Bakır ve Diğer Cevherler	902	31.802,752	
Otomotiv Yan Sanayi	2016	89.184	
Bakliyat	97	7.792,148	6,3
Yaş Meyve Sebze	133	8.166,880	1,9
Süt ve Süt Ürünleri	157	-	2,1
Yem	114	-	0,9
Balıklar (Dondurulmuş)	171	4.475,225 (su ürünleri)	2,6

Kaynak: Tablonun hazırlanmasında Türkiye'ye ilişkin rakamlarda TÜİK, diğer ülkelere ilişkin istatistik rakamlarında UN-ITC TradeMap verileri kullanılmıştır.

Tekstil ve hazır giyim sanayisi; üretim, işgücü, yatırım ve ihracat büyüklükleri açısından Mısır'ın imalat sanayisinde ve ekonomisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Yalnız 2009 yılında, Mısır 14,6 milyon dolar tutarında makine halısı ithal etmiştir.

LİBYA'YA İHRAÇ POTANSİYELİ

Libya'nın gıda ihtiyacının büyük bir kısmını (%80'ini) ithalatla karşılaması nedeniyle, özellikle gıda sektörü ve gıda işleme teknolojileri alanında faaliyet gösteren firmalarımız için iş imkanları mevcuttur. Libya'nın toplam ithalatında tarım ve gıda ürünlerinin payı %12'dir. Gıda üretimi, talebin ancak %25'ini karşılamaktadır.

Tablo 53: Sektörel Bazda TRB1'in Libya'a İhracat Potansiyeli

Potansiyel Ürün	Ülkenin Toplam İthalatı (2011) (Milyon\$)	Trb1 'in Toplam İhracatı (2011) (Bin \$)	Dünya İthalatında Ülkenin Payı
Süt ürünleri/hayvancılık	124	-	0,5
Bakliyat	79	7.792,148	1,7
İnşaat Malzemeleri	2.788	-	0,4
Çimento	207	1.640,049	2
Demir-Çelik mamulleri	679	1.340,735	2,8
Otomotiv Yan Sanayi	635	89184	0,7
Mobilya	230	-	0,4
Boru ve Bağlantı Parçaları	154	-	0,9

Hızlı büyüyen nüfus, yükselen gelir düzeyi gibi faktörler gıdadan giyime, mobilyadan, konuta kadar pek çok alanda Libya'yı cazip hale getirmektedir. Ayrıca imalat sanayiinin küçük olması da bu ülkeyi mamul ve yarı mamul ürünlerde dışa bağımlı hale getirmektedir. Olumsuz bir değerlendirme olarak; Libya ihracatı için diğer Kuzey Afrika ülkeleri için de geçerli olan, kaliteli ürün yerine fiyata duyarlı toplum yapısı, temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

TUNUS'A İHRAÇ POTANSİYELİ

Tunus 2010 yılında maya ithalatının tamamını Türkiye'den yapmıştır. Bunun yanında, bakliyat ve bisküvi Tunus'un en çok ithal ettiği ürünler arasında olup bunların da büyük kısmını Türkiye'den ithal etmektedir.

Tablo 54: Sektörel Bazda TRB1'in Tunus'a İhracat Potansiyeli

Potansiyel Ürün	Ülkenin Toplam İthalatı (2010) milyon\$	TRB1'in Toplam İhracatı (2011) bin\$	Dünya İthalatında Ülkenin Payı
Bakliyat	2,3	7.792,148	0,3
Kumaş	752	11.372,504	8,4
İnşaat Malzemeleri	313	-	1,7
Hazır Giyim	277	2.355,877	12,6
Otomotiv Yan Sanayi	241	89.184	0,1

Tunus hazır giyim, aksesuar ve kumaş, iplik alanında önemli bir ülke olarak kabul edilebilir.

Elektrikli kablo, bakır tel, en çok ithal ettiği ürünlerin başında gelmektedir. Kara taşıtları aksam ve parçaları bu sektörü takip etmektedir.

Akdeniz'in güneyinde yer alan bu ülke, bir taraftan Avrupa'ya siyasi ve ekonomik açıdan yakın, diğer taraftan iç siyasi dengeleri istikrarlı, modern bir Arap ülkesi profili çizmektedir. Tunus'un ekonomik ve politik yönden istikrarlı bir ülke olması nedeniyle özellikle Avrupa ülkelerinin ve Körfez ülkelerinin yatırım limanı olarak görülmektedir. Tunus'a komşu ülkeler, nüfus ve pazar olarak Tunus'a göre daha büyük olmakla birlikte, politik yönden kararlı olmadıkları için bu ülkelere ihracat yapmak isteyen gelişmiş ülkeler genelde Tunus kanalıyla komşu ülkelere ulaşmaktadır.

CEZAYİR'E İHRAÇ POTANSİYELİ

Cezayir gıda ihtiyacının yaklaşık yarısını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Cezayir'de bakliyat üretimi çok düşük olduğundan yurtiçi tüketimi karşılamak amacıyla her yıl yüksek miktarlarda ithalata başvurulmaktadır. Cezayir'de kuru meyve üretimi de oldukça azdır. İhtiyacı olan kuru meyveleri de büyük ölçüde ithalatla karşılamaktadır. Gıda sektöründe faaliyet gösteren firmalar için cazip iş olanakları mevcuttur. Balıkçılık ile ilgili yapılabilecek

her türlü yatırım önemlidir. Cezayir, süt ve süt ürünleri için de büyük bir pazar olarak değerlendirilebilir.

Tablo 55: Sektörel Bazda TRB1'in Cezayir'e İhracat Potansiyeli

Potansiyel Ürün	Ülkenin Toplam İthalatı (2010) milyon \$	TRB1'in Toplam İhracatı (2011) bin\$	Dünya İthalatında Ülkenin Payı
Bakliyat	208	7.792,148	2,7
Kuru Meyveler	6,2	215.481.951,23	0,4
Margarin	4,3	-	0,1
Süt Ürünleri	52	-	0,2
Kumaş	752	11.372,504	8,4
Hazır Giyim	277	2.355,877	12,6
Otomotiv Yan Sanayi	241	89.184	0,1

İmalat sanayi alanında, makine, yedek parça, ekipman, elektrikli ve elektronik ev aletlerinin imalat ve/veya montajı da elverişli yatırım alanlarıdır. Ülkenin yedek parça ihtiyacının neredeyse tamamı ithalat yoluyla temin edildiğinden, otomotiv yedek parça ihraç eden firmalar bakımından önemli bir potansiyel söz konusudur.

Cezayir altyapı projelerinin yenilenmesi ve geliştirilmesi yönünde büyük bir hamle başlatmıştır. Bu da ülkemiz için inşaat malzemelerinin ihracatı ve yeni teknolojilerin transferinde önemli yatırım alanları ortaya çıkarabilir.

FAS'A İHRAÇ POTANSİYELİ

Tablo 56: Sektörel Bazda TRB1'in Fas'a İhracat Potansiyeli

Potansiyel Ürün	Ülkenin Toplam İthalatı (2010) milyon \$	TRB1'in Toplam İhracatı (2011) bin\$	Dünya İthalatında Ülkenin Payı
Bakliyat	19,6	7.792,148	0,1
Kuru Meyveler	8,5	215.481.951,23	0,4
Demir- Çelik Mamulleri	373	1.340,735	1,3
Otomotiv Yan Sanayi	329	89.184	0,4
Kumaş	451	11.372,504	3,8
Beyaz Eşya	149	-	0,7
İnşaat Malzemeleri	63	-	0,2

Mobilya	71	-	0,1
Kağıt ve Karton Ürünleri	44	-	0,3

Fas tüm kıtaya açılım açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Fas'ın Avrupa Birliği ve ülkemiz ile serbest ticaret anlaşmaları yapmış olması da Fas'ın Kuzey Afrika'da önemli bir pazar üssü olarak konumunu güçlendirmektedir. Fas ile serbest ticaret anlaşması sonrasında dış ticaretimizde görülen artışlar, son dönemde bu ülkedeki özellikle turizm ve inşaat alanlarındaki yatırım projeleri ihracatçı ve yatırımcı firmalarımız açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Kuru meyve, bakliyat, makarna ülkemiz için potansiyel arz eden sektörlerdir.

8. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNGÖRÜLER

Ekonomik açıdan kendilerini yeni yeni toparlamaya başlayan Kuzey Afrika devletleri, yaklaşık 20 yıldır gündemimize dahil olmaya başlamıştır. Bizim için bu topraklar yalnızca ortak değerler anlamında değil ekonomik anlamda da önem arz etmektedir. Güçlenen ekonomileri, zengin doğal kaynakları ve genç nüfusu ile gelişmeye açık bu toprakların üreticilerimiz açısından pek çok avantajı vardır. Öncelikle özelde dış pazarlara açılmakta çekinceleri olan üreticiler için; Kuzey Afrika pazarına açılmanın iç pazara bağımlılığı azaltma, iç pazarda kullanmadığı kapasitesini kullanma ve üretimini arttırma yönünde olumlu sonuçlar getireceğini belirtmek gerekmektedir. Dış pazara açılmasıyla pazar payı genişleyen firmanın iç rekabet ortamında karşılaşabileceği olası dalgalanmaların olumsuz etkileri minimize edilir.

Kuzey Afrika ihracatçılarımız için diğer pazarlardan farklı olarak din ve tarihsel birlikten kaynaklanan bir avantaja sahiptir. Özellikle gıda ithalatında ülkelerin önemseydiği konuların başında helal ürün gelmekte ve bu ülkemizi batılı ülkelere karşı avantajlı duruma getirmektedir.

Genel olarak kişi başına düşen harcanabilir gelirin çok yüksek olmadığı bu ülkelerde, fiyat en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketiciler kaliteli ürünü uygun fiyata aramaktadır. Özellikle gıda ihracatı konusunda potansiyelin yüksek olduğunu düşündüğümüz bu ülkelerde, genç nüfus da kesinlikle göz ardı edilmemelidir. Batılı tarzda yaşamaya ve giyinmeye özenen genç nüfusun varlığı giyim, aksesuar, bilgisayar, mobilya gibi geniş bir yelpazede ihtiyaçların var olduğunu ve ihracat potansiyelini işaret etmektedir.

Ek olarak; beş devlette de müteahhitlik sektörü ön planda olduğundan her türlü inşaat, tesisat malzemesi, demir- çelik ürünleri ve madenin önem arz ettiğini söyleyebiliriz. Araç kullanımında son yıllarda yüksek artış görülen Libya gibi ülkelerde ise yan sanayiinin fazla gelişmemiş olması bu sektörü önemli bir ihracat alanı olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Yukarıdaki grafikler de göz önünde bulundurulduğunda başta bakliyat ve süt ürünleri olmak üzere gıda ürünlerinde; balıkçılık ve hayvancılıkta, tekstil, kumaş - alt sektörleri ve hazır giyim sektöründe tüm ülkeler ithalatçı konumdadır. Bölgemiz tüm bu sektörlerde

nemli bir potansiyele sahiptir ve doğru değerlendirildiği takdirde Kuzey Afrika'nın ihracatçılarımız açısından önemli bir ihraç pazarı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

World Health Organisation, Country Cooperation Strategy

TİKA, (2011) Avrasya Etüdüleri

Office For The Coordination Of Humanitarian Affairs – Ocha, Country Profile

Chatham HOUSE, (2011) Middle East and North Africa Programme: Africa Working Group Report

<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke-ndx.cfm>

<http://www.tradingeconomics.com/>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>

<http://www.nationsonline.org/>

http://www.tuik.gov.tr/AltKategori.do?ust_id=4

<http://www.tim.org.tr/tr/>

<http://www.saudiaramcoworld.com/issue/200701/seas.beneath.the.sands.htm>

<http://www.earth-policy.org/>

<http://www.tci-network.org/>

<http://www.state.gov>

